DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i3.128

Kulcsár Beáta*

Közvetítők a kanadai magyar bevándorlók körében

Esettanulmányok az 1945-ig terjedő időszakból

Brokers among Hungarian Immigrants in Canada
Case Studies from the Period before 1945

Abstract: The study examines the brokerage activities of three key figures within the Hungarian immigrant elite in Canada – the consul, the clergyman, and the journalist – from the late 1920s to 1945. Through case studies, it explores the forms and conditions of brokerage between Hungarian immigrants and various institutions, as well as how changing political, economic, and social circumstances, the structure of the brokerage network, and the resources available to individual brokers gave rise to opportunities for mediation. By maintaining existing connections and establishing new ones, these practices likely contributed both to the continuity and renewal of relationships within the immigrant network.

Keywords: Emigration, Brokerage, Mediation, Network, Consul, Journalist, Clergy, Canada, Elite

Bevezető

Magyarok az 1880-as évektől érkeztek Kanadába, részben a Magyar Királyság, illetve a Monarchia területéről, részben az Egyesült Államokból. Az amerikai bevándorlási politika szigorodása és a kanadai szabályozás enyhülése következtében az 1920-as évek második felében jelentősen megnőtt a Magyarországról és az utódállamokból Kanadába kivándorló magyarok száma. Kezdetben elsősorban a préritartományokban, mindenekelőtt Saskatchewanban telepedtek le, az 1920-as

* A szerző az ELTE TK Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa. E-mail: kulcsar.beata@tk.hu. ORCID: 0009-0002-6843-3534.

évek második felétől azonban egyre inkább Ontario és Quebec ipari térségeiben kerestek munkát. A gazdasági világválság és az annak nyomán bevezetett korlátozások azonban jelentősen visszavetették a bevándorlást.[1]

A bevándorlói lét nehézségei felértékelték azoknak a személyeknek a szerepét, akik kompetenciáiknak, formális pozíciójuknak, tekintélyüknek és kapcsolatrendszerüknek köszönhetően képesek voltak közösségi intézményeket szervezni és működtetni, összeköttetéseket teremteni, információkat szélesebb körben közvetíteni, illetve egyéni és kollektív problémák megoldásában érdemben közreműködni.[2] A tanulmány az 1945 előtti kanadai magyar elit néhány ilyen, csomóponti helyzetben lévő tagjára – a konzulra, az újságíróra és a lelkészre – összpontosít.

A vizsgálat kiindulópontja a hálózati szemlélet: a magyar bevándorlókat, valamint a velük kapcsolatban álló kanadai és magyarországi egyéneket és intézményeket egy hálózat részeinek tekintem. Ugyanakkor nem feltételezem, hogy e hálózat valamennyi szereplője kapcsolatban állt egymással, sem azt, hogy egységes közösséget alkottak. A konzul, a lelkész és az újságíró eltérő pozíciókat foglaltak el, és különböző erőforrásokkal rendelkeztek, mégis közös volt bennük, hogy egy többirányú kapcsolatrendszerben, vertikális és horizontális relációk metszéspontjában helyezkedtek el. Érintkeztek magyar bevándorlókkal (gyülekezeti tagokkal, olvasókkal, segítségre szoruló személyekkel stb.), kanadai és magyarországi állami és más intézményi szereplőkkel, valamint egymással is. Csomóponti helyzetük abból fakadt, hogy – formális és informális tevékenységük révén – e hálózat egymástól távol eső vagy nehezen érintkező pontjai között kapcsolatokat tudtak teremteni és fenntartani, illetve ezek között különböző tartalmakat (információkat, identitásmintákat, értelmezéseket, lehetőségeket, tudást stb.) áramoltatni.[3]

A konzul, az újságíró és a lelkész szerepei nem egyszerűen átkerültek az Újhazába, hanem az új környezethez igazodva formálódtak, egyes funkciók pedig

---

1 1911-ben tízezernél is kevesebb magyar élt Kanadában; számuk 1921-ben 13 181, 1931-ben 40 582, 1934-ben 54 598, 1951-ben pedig 60 460 fő volt. Létszámadataikhoz lásd Kósa, John: *Land of Choice. The Hungarians in Canada*. Toronto: UTP, 1957. 4–6.; Patrias, Carmela: *Patriots and Proletarians. Politicizing Hungarian Immigrants in Interwar Canada.* Montreal: MQUP, 1994. 235., 237. A magyar népesség bevándorlásának és letelepedésének körülményeiről, sajátosságairól lásd Kovács, Martin L.: *The Saskatchewan Era 1885–1914.* In: Dreisziger, F. Nándor (ed.): *Struggle and Hope. The Hungarian-Canadian Experience.* Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. 61–93.; Dreisziger, F. Nándor: *Years of Growth and Change, 1918–1929.* In: Dreisziger, 1982. 94–103.; Patrias, 1994. 21–92.; Ruzsa Jenő: A *kanadai magyarság története.* Toronto: Ruzsa Jenő ev. lelkész, 1940.

2 Lásd Patrias, 1994. 87.

3 A csomópontban álló személyeket Richard Alvarez 'alapszemélyeknek' (*core individuals*) nevezi. Szerinte ők a bevándorlói közösségek aktív, nagy hatású tagjai, akik akár a következő generációk útjának irányát is befolyásolhatják. Alvarez, Robert R.: *Familia. Migration and Adaptation in Baja and Alta California 1800–1975*. Berkeley: UC Press, 1987. 56. Lásd még az erős szerkezet fogalmát. Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony: Kalligram, 2004. 35.

a korábbinál is nagyobb jelentőségre tettek szert. Különösen felértékelődött a közösségi identitás erősítése, a segélyezés, az információszolgáltatás és az érdekképviselet, amelyek gyakran közvetítői tevékenységet is igényeltek. A közvetítés jelentőségét növelte a magyar népesség földrajzi szétszórtsága, korlátozott helyismerete, az intézményekhez és információkhoz való nehézkes hozzáférése, valamint hiányos nyelvtudása. Közvetítői tevékenységük azonban nem merült ki a kapcsolatteremtésben és különböző erőforrások továbbításában. A közvetítő ugyanis gyakran szelektálja és értelmezi az átadott tartalmakat, emellett hozzájárulhat mind a meglévő struktúrák fenntartásához, mind a hálózat – esetünkben mindenekelőtt a bevándorlói társadalom – belső viszonyainak alakításához.

Jelen írásban esettanulmányok keretében vizsgálom a kanadai magyar elit három, már említett szereplőjének közvetítői tevékenységét. A konzul, az újságíró és a lelkész kiválasztását mindenekelőtt az indokolja, hogy csomóponti helyzetük révén cselekvésük hatása túlterjedt egy-egy helyi közösség határain. A vizsgálat időbeli keretét (az 1920-as évek második felétől 1945-ig) pedig az, hogy ez a politikai, társadalmi és gazdasági fordulatokban különösen gazdag időszak – mindenekelőtt a gazdasági világválság és a II. világháború következtében – sokféle közvetítési helyzet kialakulásának kedvezett. Elemzésemben elsősorban arra keresem a választ, hogy a hálózat mely tagjai között közvetítettek, milyen közvetítői gyakorlataik voltak, továbbá milyen körülmények és erőforrások határozták meg mediátori tevékenységüket. Nem törekszem tevékenységük teljes körű bemutatására, inkább néhány, a forrásanyagból kirajzolódó jellegzetes közvetítői gyakorlatot ismertetek.[4] Az esettanulmányok azért tanulságosak, mert eltérő helyzeteket tárnak fel, így azt is megmutatják, miként variálódott közvetítői tevékenységük a körülmények és a mozgósítható erőforrások függvényében. A közvetítés vizsgálata a magyar bevándorlói társadalom kapcsolatrendszerének formálódásába is betekintést enged.

A társadalomtudományos szakirodalom elsősorban az adott kapcsolati helyzetben kialakuló (informális) közvetítői szerepek feltárására helyezi a hangsúlyt.[5]

[4] A nagyvárosokban koncentráltabban, a prérin szétszórtan élő magyar népesség eltérő társadalmi és intézményi feltételeket teremtett a kapcsolatépítés és a közvetítés számára. E különbségek szisztematikus összehasonlítására ebben a tanulmányban nem vállalkozom.

[5] A közvetítés és a közvetítő/bróker fogalma az 1950-es évektől kapott nagyobb figyelmet a társadalomtudományokban; a migrációkutatásban a kérdés főként a közösségi elit, az etnikai vezetők vizsgálata során került előtérbe. A fogalom újabb térnyeréséhez, a főbb megközelítésekhez, kutatási kérdésekhez (a közvetítés feltételei, formái, következményei, jelentősége, a közvetítő pozíciója, típusai, az erőforrások áramlása, brókerek Kanadában stb.) lásd De Jong, Sara et al.: Agents of Order? Brokerage and Empowerment in Development and Conflict. *Journal of International Development*, Vol. 35, Issue 3, 2023. 385–400.; Stovel, Katherine – Shaw, Lynette: Brokerage. *Annual Review of Sociology*, Vol. 38, 2012. 139–158.; Lindquist, Johan: Anthropology of Brokers and Brokerage. In: Wright, James D. (ed.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.* 2nd ed. Vol. 2. Oxford: Elsevier, 2015. 870–874.; Mar, Lisa Rose: *Brokering Belonging: Chinese in Canada's Exclusion Era, 1885–1945.* New York: OUP, 2010; Greene, Victor R.: *American Immigrant Leaders, 1800–1910: Marginality*

Én azonban nem választom el élesen a formális és az informális közvetítést, mivel a formális pozícióból fakadó erőforrások az informális közvetítés során is hasznosíthatók.

Közvetítők és közvetítés

Az 1945 előtti kanadai magyar bevándorlói társadalom döntő részét alacsony társadalmi státuszú, főként földműves eredetű bevándorlók alkották; mellettük azonban egy kis számú, részben helyben kialakult, a közösségek életére jelentős hatást gyakorló elit is létezett. Ebbe mindenekelőtt értelmiségiek, intézményi vezetők, önálló tulajdonosok és kommunista aktivisták tartoztak,[6] akik számarányukat meghaladó mértékben vettek részt a magyar intézmények és közösségi viszonyok formálásában. Befolyásuk ugyanakkor nem jelentett korlátlan hatalmat, mivel működésük a magyar népesség együttműködésétől, támogatásától, igényeitől és elvárásaitól is függött.[7]

A konzul a lelkésznél és az újságírónál lazábban kapcsolódott a bevándorlói társadalomhoz. Családi kötelékei általában már az Újhazához fűzték, ő maga azonban nem volt bevándorló. Hivatali megbízatásából adódóan az Óhaza és a bevándorlói társadalom közötti sajátos, átmeneti pozíciót foglalt el. Tisztsége és közvetítői tevékenysége a hálózat részévé, egyúttal alakítójává tette. A konzul a magyar államot képviselte, és a magyar állampolgárok érdekeit védte Kanadában.[8] Ennek

and Identity. Baltimore–London: JHUP, 1987; Klymasz, Robert B.: *Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in Transition.* New York: Arno Press, 1980. A szakirodalom a közvetítőket ambivalensen ítéli meg, felveti, hogy a közvetítés függőségi viszonyokat teremthet vagy tarthat fenn, erősítheti a társadalmi egyenlőtlenségeket, lehetőséget kínál az információk manipulálására és a közvetítői önérdek érvényesítésére. Stovel – Shaw, 2012. 144–145., 153.; De Jong et al., 2023. 386–387.

6 A magyar farmerek köréből olykor egy-egy rátermettebb személy is kiemelkedhetett, aki tudásával és helyismeretével segítette társait, és tekintélyt szerzett körükben. Ilyen volt például Kruppa József (Esterhazy, Sask.), aki a többiekhez képest hamarabb megtanult angolul, és „a magyarokkal eljött Cuparra, kivitte őket, mert ő már a térképből meg tudta mutatni mindegyiknek, hogy itt van ez a section". Indiana University (Bloomington), Archives of Traditional Music (a továbbiakban: IU ATM). EC 4487 Part 2. *Interjú,* 00:48:45. Hasonló szerepet töltött be az ukrán Paul Rudyk, aki az újonnan érkező ukrán bevándorlók beilleszkedését segítette; később sikeres edmontoni vállalkozó, közösségi szervező és mecénás lett. Lásd Melnycky, Peter: "Great Tasks and a Great Future": Paul Rudyk, Pioneer Ukrainian-Canadian Entrepreneur and Philanthropist. In: Hinther, Rhonda L. – Mochoruk, Jim (eds.): *Re-imagining Ukrainian Canadians: History, Politics, and Identity*. Toronto–Buffalo–London: UTP, 2011. 108–109. Az ilyen, társaik megbecsülésén alapuló tekintélyt élvező személyek Victor Greene *internal leader* típusával rokoníthatók. Greene, 1987. 14–16.

7 Lásd ehhez Patrias, 1994. 8–9., 117–118.

8 1922-ben Montrealban főkonzulátus, 1927-ben Winnipegben konzulátus nyílt. Patrias, 1994. 133. A montreali főkonzul joghatósága az ország keleti részeire, a winnipegi konzulé

jegyében hivatalos ügyeket intézett, kanadai és magyar hatóságokkal egyeztetett, valamint reprezentatív feladatokat látott el.[9] A közvetítés tehát eleve szerepkörének lényegi része volt, tevékenysége során a kanadai magyar társadalomhoz, valamint a magyar és kanadai állami intézményekhez egyaránt kapcsolódott.

Az újságíró ugyancsak meghatározó szerepet játszott a magyar bevándorlói társadalomban. Elsődleges feladata az információközvetítés és a magyar nyelvű nyilvánosság fenntartása volt. Tevékenységének sokrétűségét mutatja a magyar nyelvű sajtó (*Kanadai Magyar Újság, Kanadai Magyar Munkás, Tárogató, Kanadai Kisújság* stb.), mindenekelőtt a *Kanadai Magyar Újság* működése. A lap munkatársai belföldi, külföldi és magyarországi híreket közöltek, magyar egyesületi eseményekről és vállalkozásokról számoltak be, kanadai jogszabályokat fordítottak és magyaráztak, angol nyelvleckéket tettek közzé, valamint munkalehetőségekről és segélyezésről is tájékoztattak. Az olvasók gyakorlati problémáikkal közvetlenül is fordulhattak a szerkesztőséghez. Az újságíró közvetítői szerepe azonban túlmutatott az információátadáson: kapcsolatokat teremtett a bevándorlók között, segítette eligazodásukat a kanadai környezetben, a Magyarországról szóló tudósításokkal pedig identitásmintákat és politikai üzeneteket közvetített, hozzájárulva az Óhazához és a magyarsághoz való kötődés fenntartásához.[10] A hazafias és a kommunista sajtó újságíróinak egyaránt lehetőségük nyílt a kanadai magyarok véleményének formálására, hiszen a híreket saját politikai orientációjukhoz és az őket támogató érdekcsoportok céljaihoz igazodva szelektálták és értelmezték.[11] Az újságíró munkaköre, különösen az információszerzés és -továbbítás széles körű kapcsolatrendszer kiépítésére adott lehetőséget, nemcsak az olvasókkal, hanem kanadai és magyarországi szereplőkkel, intézményekkel is.

---

a préritartományokra, valamint Nyugat- és Észak-Kanadára terjedt ki.

9 A konzul feladatai közé tartozott a magyar politikusok és megbízottak fogadása, kanadai látogatásaik legalább részbeni szervezése, valamint Magyarország imázsának alakítása is. Jó példa erre Perényi Zsigmond országgyűlési képviselő 1928. évi kanadai utazása. Körülményeire lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), K 139 Külügyminisztérium Winnipegi Konzulátus 1926–1941 (a továbbiakban: K 139), 1. cs. 1927–1929. 1. t. 1439 Perényi Zsigmond dossziéja. *Schefbeck Jakab István levele Walko Lajos külügyminiszternek*. Winnipeg, 1928. április 25.

10 Carmela Patrias az újságírók szerepét kifejezetten közvetítőiként (*intermediaries*) írja le. Patrias, 1994. 140. Lásd még uo. 90–91., 139.

11 A magyar kormányzat a két világháború között fontos szerepet tulajdonított a kanadai magyar sajtónak a bevándorlók óhazai kötődéseinek fenntartásában, nemzeti identitásuk erősítésében és a magyarországi politikai törekvések megismertetésében. Ennek jegyében anyagilag is támogatta a *Kanadai Magyar Újság*ot, amelynek működésére tulajdonosi szerepén keresztül is befolyást gyakorolt. Patrias, 1994. 136–138. A kanadai magyar sajtó és a politika kapcsolatához lásd Patrias, 1994. 137–140., 203–204., 215–216.; Dreisziger, 1982. 124–126., 158–159., 227.

A három szereplő közül a lelkésznek volt a legösszetettebb szerepköre.[12] Legfőbb feladata természetesen az igehirdetés, a lelkigondozás és a gyülekezeti élet megszervezése volt, emellett oktatási, kulturális és szociális tevékenységeket is végzett: magyar iskolákat és ifjúsági csoportokat szervezett,[13] kulturális programokat kezdeményezett, segélyezési feladatokat látott el,[14] továbbá adminisztratív és néha hagyatékkal kapcsolatos ügyeket is intézett.[15] E tevékenységek egy része nem a bevándorlói helyzetből fakadt, Kanadában azonban felértékelődtek, mivel az anyanyelv, a vallási és kulturális hagyományok továbbadására, a magyar identitás erősítésére, valamint a szociális segítség megszervezésére kevés intézmény állt rendelkezésre. Egyes tevékenységei viszont kifejezetten a bevándorlók sajátos helyzetéhez kapcsolódtak, ilyen volt például a tolmácsolás vagy a nyelvtanfolyamok szervezése.[16] Formális pozíciója, vezetői státusza és sokrétű feladatköre mély közösségi beágyazottságot és a közösségen kívülre is kiterjedő kapcsolatrendszert biztosított számára.[17]

A fentiekből látható, hogy a három szereplő csomóponti helyzetét részben formális pozíciójuk, szűkebben vett feladataik és az ezekhez tartozó erőforrások alapozták meg. Ezek közé tartozott például a bevándorlói társadalomhoz, a magyar és a kanadai intézményekhez, valamint az információkhoz és a nyilvánossághoz való hozzáférés,

[12] Más nemzeteknél is hasonló volt a helyzet, például a kanadai skót lelkésznek tanítóként, gyógyítóként, jogi és általános tanácsadóként is helyt kellett állnia. Calder, Jenni: *Scots in Canada.* Edinburgh: Luath Press, 2003. 43.

[13] A magyar iskola jelentőségét a montreali református egyház gondnoki jelentése is kiemelte. Library and Archives of Canada (Ottawa) (a továbbiakban: LAC), MG8-G76 Hungarian Reformed Church of Montreal 1924–1971 (a továbbiakban: MG8-G76), Vol. 1. Szilágyi István: *Gondnoki jelentés 1930.* Montreal, 1931. január 14.

[14] A montreali magyar lelkész és gyülekezete különféle szociális akciókat szervezett, többek között ételt és ruházatot osztott a rászorulóknak, támogatást nyújtott munkanélküli családoknak, valamint karácsonyi ajándékokat adományozott. Lásd Fehér Mihály montreali lelkésznek az 1931., 1935., 1936., 1937. és 1939. évekre vonatkozó magyar és angol nyelvű éves jelentéseit: LAC MG8-G76 Vol. 1. Máskor ugyanő a gyülekezet számára próbált támogatást szerezni, például 1932-ben a magyarországi református egyháztól kért anyagi segítséget a gyülekezeti magyar iskola tankönyveinek és vallásos kiadványainak beszerzéséhez, mivel a munkanélküliség miatt a közösség nem tudta fedezni a költségeket. Uo. *Fehér Mihály levele a MRE Konventje elnökségéhez.* Montreal, 1932. április 29.; vö. uo. *Fehér Mihály levele Winter Károlynak.* Montreal, 1932. április 29.; uo. *Fehér Mihály levele Winter Károlynak.* Montreal, 1932. szeptember 10.

[15] Például 1937-ben Darányi Lajos sárospataki lelkipásztor Fehér Mihály montreali lelkész segítségét kérte, hogy egy elhunyt kanadai magyar özvegye és négy árvája hozzájuthasson a férfi értékeihez. LAC MG8-G76 Vol. 1. *Darányi Lajos levele Fehér Mihálynak.* Sárospatak, 1937. október 13. Fehér válaszában jelezte, hogy azonnal felvette a kapcsolatot a montreali főkonzulátussal (ez a hivatal fogja intézni az ügyet), egyúttal az elhunyt testvérének (Kardos József) haláláról is értesítette kollégáját. Uo. *Fehér Mihály Darányi Lajosnak.* Montreal, 1937. november 5.

[16] A montreali lelkész ez irányú tevékenységéhez lásd LAC MG8-G76 Vol. 1. Michael Fehér: *The Hungarian Church 1932.* H. n., d. n.

[17] „Az etnikai közösségek legbefolyásosabb vezetői többnyire lelkészek." Dreisziger, 1982. 172. (Az angol nyelvű idézetek magyar fordítását magam készítettem.)

illetve – különösen a lelkész esetében – a mély közösségi beágyazottság. Az alábbi esettanulmányok azonban azt is megmutatják, hogy csomóponti helyzetük létrejöttében félformális vagy informális közvetítői tevékenységeik is szerepet játszottak.

A csomóponti szereplők a magyar bevándorlók és az intézmények közötti közvetítés mellett egymással is kapcsolatba léptek, sőt együttműködtek. Leveleket váltottak, a sajtó beszámolt a konzul tevékenységéről és az egyházi eseményekről, a konzul részt vett közösségi és egyházi rendezvényeken, a lelkész pedig a többi értelmiségit is igyekezett bevonni a segélyezési és kulturális akciókba. 1928-ban Winter Károly montreali főkonzul[18] hivatalba lépésekor Fehér Mihály montreali református lelkész[19] együttműködését kérte a „canadai magyarság érdekében",[20] a lelkész pedig 1932-ben a főkonzul közreműködésével kívánt Magyarországra eljuttatni egy adománykérő levelet, és könyveket is rajta keresztül szeretett volna beszerezni.[21] Hasonló kölcsönösség figyelhető meg Schefbeck Jakab István winnipegi konzul[22] és Sántha Pál

[18] Winter Károly (1885–1961?), magyar diplomata. 1928 előtt az Egyesült Államokban, majd Brazíliában teljesített diplomáciai szolgálatot. 1928 és 1941 között a montreali magyar külképviselet vezetője volt. Amikor Kanada a II. világháború idején megszakította diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, hazatért, feleségét és fiát hátrahagyva. Hosszas erőfeszítések árán 1946-ban sikerült visszajutnia az Egyesült Államokba, ahol haláláig élt. *Külügyi Közlöny,* 1927. március 1. 28.; uo. 1927. április 1. 53.; uo. 1927. április 25. 57.; uo. 1927. július 15. 64.; uo. 1928. június 10. 54. LAC MG30-E544 Charles Winter 1902–1961 (fondleírás), lásd https://recherche-collection-search.bac-lac.gc.ca/eng/home/record?app=fonandcol&idnumber=199603&q_type_1=q&q_1=charles%20winter&ecopy=. (letöltés ideje: 2026. július 17.).

[19] Fehér Mihály (1900–1986) lelkész, Méhteleken született. 1912–1918 között a Debreceni Református Kollégium, 1920–1923 között a Debreczeni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem teológiai fakultásának diákja volt. Tanulmányait 1923–1926 között a new brunswicki, majd a princetoni presbiteriánus teológiai főiskolán folytatta. 1925-ban lelkészképesítő vizsgát tett. 1926-ban magyar hívekkel együtt megalapította a Montreali Első Magyar Református Egyházat, amelyet – rövid magyarországi szolgálat után – egészen 1967-ig vezetett. A gyülekezet a magyar református egyház hitelvei és szervezeti rendje szerint, de a United Church of Canada keretében és támogatásával működött; az 1940-es évek elejére önfenntartóvá vált. 1943-tól saját templomban szolgált, 1953-tól angol nyelvű istentiszteleteket is tartott. 1928–1967 között szerkesztette a kanadai magyar reformátusok havilapját, a Református Híradót, és a gyülekezet alapításának 40. évfordulóján a montreali reformátusság kétnyelvű krónikáját is megjelentette. Fehér Mihályhoz lásd Uő: *A Montreáli Magyar Református Egyház jubileumi emlékkönyve 1926–1966.* Montreal: Az Egyház Presbitériuma, 1966; Fazakas Gergely Tamás – Venkovits Balázs: „Ama nemes harcot megharcoltam". Nt. Fehér Mihály és a Montreali Első Magyar Református Egyház megalapítása. *Református Tiszántúl,* 2025/4. 54–58. Az alapítás körülményeihez lásd LAC MG8-G76 Vol. 1. [Mihály Fehér:] *The Hungarian Reformed Church in Montreal.* Montreal, 1935. június 28.

[20] LAC MG8-G76 Vol. 1. *Winter Károly levele Fehér Mihálynak*. Montreal, 1928. július 26.

[21] LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele Winter Károlynak*. Montreal, 1932. április 29.

[22] (Petényi) Schefbeck Jakab István (1884–1936), magyar diplomata. 1927 előtt Chicagóban teljesített diplomáciai szolgálatot. 1927-ben helyezték a winnipegi konzulátus élére konzuli címmel felruházott alkonzulként, 1928-ban nevezték ki konzullá. A konzulátust haláláig vezette. *Külügyi Közlöny*, 1922. június 20. 100.; uo. 1925. február 2. 31.; uo. 1927. május 30. 61.; uo. 1928. szeptember 15. 63.; uo. 1934. június 15. 31.

(1890–1962) stockholmi lelkész kapcsolatában: hol a konzul ajánlotta fel, hogy magyarországi intézmények felé közvetít,[23] hol a lelkész vállalta, hogy magyarországi útja során képviseli a kanadai magyar közösségek problémáit.[24] Az együttműködés olykor szervezeti szinten is megjelent: László Kálmán lelkész (1902–1976) szerint Kovácsy Lajos vándorlelkész a konzulátus fizetési listáján szerepelt, és diplomáciai „fedéssel" végzett közösségszervező munkát.[25]

E példák azt mutatják, hogy a csomóponti helyzet nem tette lehetővé minden személy és intézmény elérését, így a hálózat egyik szereplője gyakran csak egy másik közreműködésével juthatott el bizonyos fórumokhoz. A kapcsolatteremtés és a közvetítés képessége tehát nem valamely személy állandó tulajdonsága, hanem helyzetfüggő adottság, így ugyanaz a személy az egyik esetben közvetítőként léphet fel, míg egy másikban maga is közvetítésre szorulhat.[26]

A közvetítési helyzetek létrejöttében és a közvetítés működésében alapvetően három tényező játszik szerepet. Az egyik a közvetítő erőforrásai: személyes kompetenciái (ismeretei, nyelvtudása, kommunikációs készségei, ügyintézési tapasztalatai, kapcsolatteremtési képessége stb.) és kapcsolati erőforrásai (összeköttetései, az elnyert bizalom stb.), valamint pozíciójából fakadó erőforrásai (hivatali tekintélye, intézményi jogosítványai stb.). A másik a közvetítői hálózat szerkezete, az, hogy hány mediátor működik benne, mennyire elérhetők, és milyen alternatív útvonalak közül választhatnak a bevándorlók. Az 1945 előtti hálózatban viszonylag kevesen rendelkeztek a közvetítői szerephez szükséges kompetenciákkal és kapcsolatokkal, az általam vizsgált csomóponti szereplők is nehezen voltak helyettesíthetők. A harmadik tényező az a strukturális feltételrendszer (politikai, gazdasági, társadalmi viszonyok együttese), amely megteremti a közvetítők iránti keresletet és a közvetítési helyzeteket. Ezek a feltételek a kanadai magyar közegben többé-kevésbé folyamatosan adottak voltak, egyes makroszintű események és fordulatok – így a trianoni határok meghúzása, a gazdasági világválság és az azzal járó munkanélküliség, valamint a II. világháború – azonban új közvetítési helyzeteket teremtettek, fokozták a közvetítés iránti igényt és módosították a közvetített tartalmakat.[27] Az alábbi példák jól érzékeltetik e három tényező jelentőségét, elemzésük során mindhárom szerepét vizsgálom.

---

[23] MNL OL K 139 67. cs. 1938. 1. t. 1841. Sántha Pál dossziéja (a továbbiakban 1841). *Schefbeck Jakab István levele Sántha Pálnak*. Winnipeg, 1929. december 19.

[24] MNL OL K 139 67. cs. 1938. 1. t. 1841. *Sántha Pál levele Schefbeck Jakab Istvánnak*. Stockholm (Kanada), 1931. június 16.

[25] „[V]alahogy a konzulátusnak a fizetési listáján szerepelt [...]. Úgy látszik, hogy az egyház nem látta el elegendő pénzzel [...]. Tehát egy névleges hivatalt viselhetett a diplomáciai, a konzuli hivatalban, de meg volt adva neki ez a feladata, hogy keresse fel a magyar telepeket és [a] reformátusokat szervezze." IU ATM EC 4487 Part 1. *Interjú,* 00:02:07.

[26] Ehhez lásd Lindquist, 2015.

[27] A közvetítés sikerének hármas feltételrendszeréhez lásd De Jong et al., 2023.

Közvetítői gyakorlatok (esettanulmányok)

A konzul mint közvetítő bevándorlói konfliktusokban

1929. szeptember 25-én Balázs György aneroidi (Sask.)[28] magyar farmer adóslevélben ismerte el, hogy 75 dollárral tartozik Kozma Istvánnak, vállalva, hogy tartozását 1930. november 1-jéig kiegyenlíti. A fizetés azonban elmaradt. 1931. július 5-én Kozma István (Que.) Schefbeck Jakab István winnipegi konzulhoz fordult segítségért, mivel – mint írta – „most sem munkám, sem pénzem, és jön a tél, és még azt a kis pénzem sem kapom meg, akkor mi lesz velem, sem haza menni nem bírok".[29] A fennmaradt levelek szerint a konzul júliusban két alkalommal is felszólította Balázs Györgyöt a tartozás rendezésére, és arra biztatta, hogy próbálja megelőzni a pert, akár részletfizetést vállalva (Kozma nem helyezett kilátásba pert, ennek emlegetése a konzul nyomásgyakorlásának eszköze volt). Balázs elismerte az adósságot, de azt állította, hogy a rossz gazdasági helyzet és a gyenge termés miatt képtelen fizetni, családjával együtt kormányzati segélyből él. Szerinte Kozma tisztában volt nehéz helyzetével, és szóban beleegyezett abba, hogy hátralékát csak kedvezőbb terméshozam esetén rendezze. Kozma azonban tagadta, hogy ilyen megállapodás született volna. A konzul közvetítést ajánlott: azt javasolta Balázsnak, hogy tartozását a hivatalnak küldje el, amely nyugtát adna az összeg átvételéről, majd azt elismervény ellenében továbbítaná Kozmának. Balázs megígérte, ha a következő évben jó termése lesz, kifizeti a tartozását. A dossziéban fennmaradt utolsó levelében a konzul azt írta Kozmának, hogy „[i]ly körülmények között ezen hivatal ez ügyben eddig foganatosított intézkedéseinél egyebet nem tehet". Az ügy végkimenetele ismeretlen.[30] A levelezés – miként számos más konzuli irat – érzékletesen tükrözi a kanadai prérigazdálkodás kiszámíthatatlanságát és a gazdasági világválság következményeit, a tulajdonos farmerek és alkalmazottaik anyagi nehézségeit és fizetésképtelenségét.

A fennmaradt iratok alapján az ügy nem pusztán két magánszemély közötti adósságvita története, hanem annak bizonysága, hogy a konzul informális közvetítőként is fellépett a magyar bevándorlók mindennapi konfliktusaiban. Az ügy rendezése elvileg a helyi bíróságra tartozott volna, a konzulnak ilyen ügyekben sem eljárási kötelezettsége, sem döntési jogköre nem volt. Ennek ellenére felszólító leveleket küldött, felhívta a figyelmet az adóslevél kötelező erejére és Kozma kiszolgáltatott helyzetére, átvette a kötelezvényt, és peren kívüli megegyezést

[28] A továbbiakban a kanadai tartományok nevét eszerint rövidítem: Saskatchewan: Sask., Alberta: Alta., Québec: Que.

[29] A tanulmányban közölt forrásrészletek helyesírását és központozását a mai szabályokhoz igazítottam.

[30] MNL OL K 139 13. cs. 1931. 1. t. 2864 *Kozma István dossziéja.*

javasolt. Elgondolkodtató, hogy a konzul egy viszonylag csekély összegű tartozás rendezése érdekében is kész volt közbenjárni.

Informális közvetítői szerepe ugyanakkor szorosan összekapcsolódott formális státuszával, hiszen tisztsége és kapcsolódó tekintélye, közvetítői tapasztalatai megalapozhatták mind a hozzá forduló bevándorló elvárásait, mind a konzul saját, a közvetítés sikeréhez fűzött várakozásait. Schefbeck azonban nem járt el kíméletlen felszólító „hatóságként", hiszen békés, peren kívüli rendezést és részletfizetést javasolt. Kozmát sem buzdította arra, hogy perelje be a másik magyar farmert, ami arra utal, hogy az adós oldalán is mérlegelte a gazdasági válság következményeit. Fellépésében tehát a magyar bevándorlók problémái iránti fogékonyság, a velük való legalább részleges azonosulás és a konfliktuskezelésre való hajlandóság is szerepet játszhatott.

A közvetítési helyzet létrejötte legalább részben a hálózat szerkezetéből adódott. A kanadai magyar intézményrendszer a vizsgált időszakban töredezett volt, számos településen hiányoztak azok a kompetens személyek, akikhez a bevándorlók konfliktusaik rendezése érdekében fordulhattak volna. Emellett sokan nem rendelkeztek a bírósági eljárások kezdeményezéséhez szükséges nyelvtudással, helyismerettel és ügyintézési tapasztalattal. Ebben a helyzetben a konzul a magyar bevándorlói társadalom földrajzilag egymástól távol élő tagjai számára elérhető intézményi szereplőnek számított, akihez személyes ismeretség vagy közösségi beágyazottság nélkül, levélben is fordulhattak.[31] A közvetítés igénybevétele a bevándorlók részéről és felvállalása a konzul oldaláról részben a diaszporikus tér sajátos hiányaira adott adaptív válaszként értelmezhető.

A történeti helyzet harmadik tényezőként szintén alakította a közvetítést. A gazdasági világválság idején a magyar bevándorlók – hitelezők és adósok egyaránt – fokozott egzisztenciális kiszolgáltatottságban éltek, és egy viszonylag csekély összegű tartozás is létfenntartási problémákat okozhatott.[32] Ez itt mindkét fél helyzetében

[31] A magyar állam képviselőivel szembeni bizalom azonban nem volt töretlen és egységes. A magyar állami képviselet tekintélyét eltérő irányokból kérdőjelezték meg. A hazafias Canadian Hungarian Association egyes vezetői úgy vélték, hogy a kormány képviselői saját kanadai intézményeik befolyását féltik az egyesülettől. A kommunista tábor pedig a hivatalos képviselőket a „Horthy-rendszer" politikai befolyásának közvetítőiként bírálták. Patrias, 1994. 187–188., 203–204.

[32] A magyar bevándorlást az 1920-as években – a kanadai szövetségi kormány bevándorláspolitikája mellett – elsősorban a mezőgazdasági konjunktúra alapozta meg. A fellendülés a kiépülő közlekedési és piaci hálózatokra, valamint a farmokon folytatott gazdálkodásra épült. Az évtized végén már számottevő visszaesés volt a felvásárlási árakban. A kibontakozó gazdasági világválság a farmok tömeges tönkremeneteléhez és súlyos munkanélküliséghez vezetett. Friesen, Gerald: *The Canadian prairies: a history*. Toronto: UTP, 1987. 301., 329.; MacGibbon, D. A.: *The Canadian Grain Trade 1931–1951*. Toronto: UTP, 1952. 3. Sok magyar önkéntesen, saját költségén tért haza, másokat a kanadai állam deportált állami költségen, de előfordult az is, hogy a kiadásokat részben vagy egészben a magyar állam fedezte. További adatokhoz lásd Dreisziger, F. Nándor: Immigrant Lives and Lifestyles in Canada, 1924–1939.

érzékelhető: Kozmának sem munkája, sem pénze nem volt, Balázs pedig a kedvezőtlen gazdasági körülményekre és a gyenge termésre hivatkozva állította, hogy képtelen törleszteni tartozását. A gazdasági válság tehát nem pusztán az ügy hátterét jelentette, hanem kiélezte a konfliktust, és ezzel hozzájárult a közvetítési helyzet létrejöttéhez.

Schefbeck fellépése ugyanakkor rendezési lehetőséget jelentett a felek számára, eredményességét azonban korlátozta, hogy döntési jogkör és kényszerítő eszközök híján csak megegyezésre ösztönözhette őket. Az eset egyszerre mutatja a konzuli közvetítés lehetőségeit és korlátait, vagyis azt, hogy létrejöttében a közvetítő saját pozíciója és erőforrásai, a hálózat sajátosságai, valamint a változó történeti körülmények egyaránt szerepet játszottak.

A konzul mint információközvetítő és lelki tanácsadó

A konzuli közvetítés sajátos változatát képviseli Csiga Gábor esete. A konzul ezúttal nem két, egymással konfliktusban álló bevándorló, hanem egy krízishelyzetbe került személy és az Óhaza intézményi világa között közvetített, majd a szükséges információk átadását követően lelkigondozói-tanácsadói szerepet is vállalt. Eljárásában a korábbinál is hangsúlyosabb volt a paternalista elem.

A whitewoodi (Sask.) Csiga Gábor 1931. július 21-én levélben fordult a winnipegi konzulhoz, segítségét kérve ahhoz, hogy visszatérhessen Magyarországra, Hajdúböszörménybe, amelyet több mint 26 évvel korábban hagyott el. A levél tanúsága szerint az akkor 52 éves, nős, kilencgyermekes férfi (legkisebb gyermeke nyolcéves volt) már jó ideje kanadai állampolgár volt. Csiga kilátástalannak ítélte helyzetét, elsősorban megromlott családi kapcsolatai miatt. Szerinte feleségével – akit egyébként jó asszonynak és anyának tartott – soha nem értették meg egymást, és úgy érezte, elvesztette a „kontrollt" családja felett. Ráadásul „a családom tiszteletét kivívni soha nem tudtam". Szorongásait anyagi nehézségei is fokozták, farmerként ugyanis nem tudott elegendő jövedelmet biztosítani családjának. Körülményeit annyira elviselhetetlennek tartotta, hogy már csak két lehetőséget látott maga előtt: a hazatérést és az öngyilkosságot. Arra kérte a konzult, segítsen neki munkát találni Magyarországon, olyan helyet, ahol még értékelik a becsületességet, a hűséget és a munkabírást. Azt is kiemelte, hogy elismerésre vágyik. Levelét könyörgő hangnemben zárta.

A konzul válaszában arról tájékoztatta Csiga Gábort, hogy hazaszállításáról nem tud gondoskodni, mivel a törvények értelmében tíz év távollét után elveszítette magyar állampolgárságát, így nem jogosult állami segítségre. Ugyanakkor jelezte, hogy kanadai állampolgárként, kanadai útlevéllel, saját költségén és felelősségére beutazhat Magyarországra, ott azonban idegen állampolgárként munkát nem vállalhat. A levél legérdekesebb része a záróbekezdés, amelyben a konzul túllépett a hivatalos tájékoztatás keretein, és tanácsot adott Csigának helyzete rendezéséhez:

Hungarian Studies Review, Vol. 8, No. 1, Spring, 1981. 76–77., 83.; Kulcsár Beáta: Adaptációs kísérletek Kanadában. Egy magyar emigráns küzdelmei az 1920-as évek második felében. *Pro Minoritate,* 2021/Tavasz. 3–4.

„Ettől azonban teljesen eltekintve, a beadványában előadottak alapján nem látom a helyzetét olyan súlyosnak, hogy a családját elhagyja és kivándoroljon, ellenkezőleg, egy kis jóakarattal és megértéssel tovább élheti boldog családi életét, annál is inkább, mert hisz nem is panaszkodik a felségére. Én azt hiszem, hogy csak pillanatnyi elkeseredésében gondolt Ön arra, hogy családját elhagyja, amit semmi esetre se tegyen. Felejtse el túlzott érzékenységét, és minden rendbe jön." Schefbeck tehát vigasztaló soraival igyekezett lebeszélni a levélírót a hazatérésről.[33]

Csiga levele egy identitásában és státuszában megingott bevándorló önreprezentációja, amelyben a kedvezőtlen gazdasági folyamatok következményei, a családi tekintélyvesztés és az elismerés iránti erős igény egy krízisnarratívában sűrűsödnek.[34] Az eset a konzuli közvetítés egy sajátos változatára is rávilágít. A konzul ugyanis nem egy magyar, hanem egy magyar származású kanadai állampolgár és az Óhaza intézményi világa között vállalt közvetítő szerepet, tájékoztatást adva bizonyos szabályokról. Ennek során értelmezte Csiga állampolgársági helyzetét, ismertette a hazatérés lehetőségeit, és felhívta figyelmét a magyarországi munkavállalás korlátaira. Különösen figyelemre méltó, hogy Schefbeck annak ellenére is lelkiismeretesen foglalkozott a levélíró ügyével, hogy az már kanadai állampolgár volt.

Tevékenysége azonban nem merült ki a tájékoztatásban. Schefbeck a férfi személyes problémáira is reagált, vagyis igyekezett megnyugtatni, relativizálta az általa kilátástalannak ítélt helyzetet, tanácsot adott neki, és családi kapcsolatai rendezésére ösztönözte. A formális információközvetítés tehát informális lelkigondozói-tanácsadói szereppel egészült ki. A winnipegi külképviselet iratanyagában fennmaradt levelezések alapján máskor is előfordult, hogy a bevándorlók az ügyintézés mellett tanácsot vagy erkölcsi támaszt vártak a konzultól. Schefbeck gyors és személyes hangú válaszai a magyar bevándorlók problémái iránti – már említett – érzékenységéről, segítőkészségéről és felelősségérzetéről, továbbá az informális közvetítés iránti nyitottságáról tanúskodnak.

A fenti közvetítői-tanácsadói helyzet létrejöttében a közvetítői hálózat hiányosságai nem játszottak számottevő szerepet, és feltehetően a konzul személyes adottságai (tekintélye, tapasztalatai) sem voltak meghatározóak abban, hogy a levélíró épp hozzá fordult. Jelentősége inkább a konzul formális pozíciójából fakadó információs erőforrásainak lehetett. Csiga ugyanis a hazatérés jogi és intézményi feltételeiről akart tájékozódni, és ezekkel kapcsolatban leginkább a konzultól remélhetett hiteles tájékoztatást. A helyzet kialakulásához emellett a gazdasági világválság is hozzájárult, amely az egzisztenciális nehézségeken túl a családfő kenyérkereső és családfenntartó szerepét is megrendítette, valamint személyes és családi kríziseket idézett elő. A válság ezzel a konzul elé kerülő problémák körét bővítette, új közvetítési helyzeteket és részben informális feladatokat teremtve a számára.

[33] MNL OL K 139 13. cs. 1931. 1. t. 3132 *Csiga Gábor dossziéja.*

[34] Az elismerés szerepére a paraszti közösségben lásd Thomas, William I. – Znaniecki, Florian: *The Polish Peasant in Europe and America.* Ed. Ely, Melvin J. L. Urbana–Chicago: UIP, 1984. 225.

A konzul mint közvetítő a bevándorlók és piaci szereplők között

A vermilioni (Alta.) Endrényi Margit és a konzul 1927–1931 közötti levelezése a magyar konzuli közvetítés egy további formájáról árulkodik. Schefbeck ebben az esetben egy magyar bevándorlócsoport és egy kanadai vállalat között közvetített.

Az Endrényi-csoport (Endrényi Margit, Méhely László és Eisenhut Pál gazdasági társulása) 1925 májusában kezdte meg tevékenységét Alberta tartományban, miután a British Dominions Land Settlement Corporation Ltd.-vel (BDLSC) 480 acre földre kötött szerződést. Az első két évben főként bozótirtással, földfeltöréssel, ház- és kerítésépítéssel, valamint kútfúrással foglalkoztak, és mindössze 160 acre-t tudtak művelés alá vonni. A gyenge terméshozamok miatt 1927 végére jelentős tartozást halmoztak fel, ezért egyezkedni kényszerültek a vállalattal.[35] Endrényi Margit 1927. december 27-én fordult először a konzulhoz azzal a kéréssel, hogy közvetítsen közte és a BDLSC között: fordítsa le magyar nyelvű kérvényét (ebben a kamatok elengedéséért folyamodott), majd juttassa el a fordítást a címzetthez, és hivatali tekintélyét felhasználva kövessen el mindent az érdekükben.

A konzul támogatásáról biztosította az asszonyt: „Minden tőlem telhetőt elkövetek, hogy nehéz viszonyai között segítségére legyek [...]. Meg lehet azonban győződve Asszonyom, hogy ügyüket teljesen a magamévá tettem [...].” Schefbeck nemcsak lefordította és továbbította a kérvényt, hanem kísérőlevelet is csatolt hozzá, amelyben fizetési halasztást kért, és telefonon is tárgyalt a cég képviselőjével. A vállalat azonban elutasította a segítségnyújtást, és nem biztosított további kedvezményeket.

A vermilioni kórházból 1931. június 6-án küldött levelében Endrényi Margit már a hazatéréshez kért támogatást a konzultól, aki ezúttal is segítséget nyújtott az anyagi csődbe jutott, beteg asszonynak: hitelezett hajójegyet szerzett a Cunard társaságtól és félárú vasúti jegyet a Canadian National Railwaystől. A konzulátus a vasúti és az európai utazási költségeket vállalta át, valamint 15 dollár készpénzsegélyt is biztosított az asszony számára. Endrényi Margit 1931. augusztus 21-én elhagyta Kanadát, és hazatért Magyarországra.[36]

A konzul 1927–1928. évi közvetítése túlmutatott a kérvény lefordításán és továbbításán, hiszen kísérőlevelet csatolt hozzá, és tárgyalt a vállalat képviselőjével. Két igen eltérő helyzetű fél között közvetített, miközben egyértelműen a bevándorlók érdekei mellett köteleződött el (*broker capture*); levelei erős szolidaritásról és személyes elkötelezettségről tanúskodnak. A kanadai intézmények felé való közvetítés nem volt idegen hivatali gyakorlatától (más bevándorlók ügyében rendszeresen

[35] A BDLSC földvásárlási rendszere kamatterhekkel teli adósságcsapdát hordozott. A vállalat kezdőtőke nélkül adta át a birtokot, illetve az eszközöket, állatokat és építőanyagokat is megelőlegezte. Az első három évben csak kamatot és adót kellett fizetni, a vételár törlesztése a negyedik évtől indult volna. Endrényi szerint azonban a kapott gépek kezdetlegesek, a lovak pedig túl öregek voltak. MNL OL K 139 13. cs. 1931. 1. t. 2516/R *Endrényi Margit dossziéja.*

[36] Uo. Az eset részletes tárgyalását lásd Kulcsár, 2021. 3–18.

egyeztetett tartományi és szövetségi hatóságokkal, valamint vasúttársaságokkal, utóbbiakkal főként kedvezményes jegyek megszerzése érdekében); egy bevándorlócsoport és egy piaci szereplő gazdasági konfliktusának kezelése azonban nem tartozott szorosan konzuli feladatköréhez. Az eset abban is különbözik az előző két ügytől, hogy a fennmaradt leveleknek köszönhetően ismert a közvetítés eredménye (kudarca), és világos a tárgyalások tétje is: az Endrényi-csoport fennmaradása és tagjainak kanadai egzisztenciája függött a mediáció kimenetelétől.

A közvetítési helyzet létrejöttében ezúttal is több tényező játszott szerepet. Az iratokból nem derül ki, miért éppen a konzulhoz fordult Endrényi, az azonban feltételezhető, hogy ebben az esetben is döntő lehetett Schefbeck formális pozíciójából származó tekintélye és személyes kompetenciái (kanadai intézményi ismeretei, tárgyalási tapasztalatai, angol nyelvtudása). A közvetítői hálózat gyérségének feltehetően kisebb volt a jelentősége, mint más esetekben. Endrényiéknek ugyanis nem egyszerűen egy elérhető közvetítőre, hanem egy számos erőforrással rendelkező, nagy tekintélyű szereplőre volt szükségük. Olyanra, aki presztízsét, személyes kompetenciáit és kapcsolati erőforrásait befolyássá képes alakítani, és azt a bevándorlói kiszolgáltatottság ellensúlyozására felhasználni.

A strukturális adottságok ebben az esetben is elősegítették a közvetítési helyzet létrejöttét még a gazdasági világválság előtt. Ilyenek voltak a szokatlan éghajlati és talajviszonyok, a piacoktól és a magyar közösségektől való távolság, a gyenge terméshozamok és a kedvezőtlen szerződéses feltételek. Mindezt a személyes kompetenciák korlátozottsága, mindenekelőtt az angol nyelvtudás hiánya súlyosbította. Az 1929-ben kibontakozó kedvezőtlen folyamatok csupán elmélyítették a korábbi problémákat, hozzájárulva a társulás gazdálkodásának végleges ellehetetlenüléséhez.

Az eset azért is tanulságos, mert a közvetítés eredménye is ismert. Schefbeck hiába mozgósította formális pozícióját, tekintélyét és számos személyes kompetenciáját, a vállalattal folytatott egyezkedés sikertelen maradt. Amikor viszont Endrényi hazatérésének megszervezéséhez már bevett hivatali eszközöket alkalmazott, közreműködése eredményesnek bizonyult. A két eltérő kimenetel arra világít rá, hogy a közvetítő rendelkezésére álló erőforrások önmagukban nem garantálták a sikert, vagyis az számos, rajta kívül álló tényezőtől függött. Az eset így egyszerre mutatja a konzuli közvetítés előnyeit és korlátait: a konzul új lehetőségeket teremthetett a bevándorlók számára, de azok eredményességét nem tudta biztosítani.

A lelkész mint közvetítő a bevándorlók és a kanadai intézmények között

1937. október 23-án Fehér Mihály montreali református lelkész levélben fordult Adhémar Raynault montreali polgármesterhez gyülekezetének egyik tagja, Balogh Sándor ügyében. Balogh családjával visszatért Montrealba, de mivel elveszítette „lakóhelyi jogosultságát", nem részesülhetett segélyben, így a lelkész

a polgármester közbenjárását kérte.[37] November 18-án Fehér ismét a család érdekében intézkedett, ezúttal a Royal Victoria Hospital szociális osztályának írt Balogh tízéves fia, Zoltán érdekében, mivel a munkanélküli apa nem tudta kifizetni fia szemészeti vizsgálatát és megvásárolni a szükséges szemüveget. A levél szerint az apa segélykérelmét az Unemployment Relief Commission (URC) utasította el,[38] jóllehet tíz éve Montrealban élt, és mindössze egy évig volt távol a várostól.[39]

A lelkész más bevándorlók érdekében is közbenjárt kanadai állami intézményeknél (önkormányzatoknál, minisztériumnál, az URC-nél) segélyt vagy különféle kedvezményeket kérve.[40] Egy elakadt segélyezési ügyben maga szerezte be a hiányzó munkáltatói nyilatkozatot, majd továbbította azt a hivatalnak,[41] máskor a Canadian Pacific Railway bevándorlási és telepítési osztályához fordult,[42] illetve az állami tulajdonú Canadian National Railway utazási ügynökétől kért utazási kedvezményt magyar bevándorlók számára.[43] 1934-ben Fehér a bevándorlási minisztériummal is levelezett. Egyik levele azért is érdekes, mert ebben egy erdélyi magyar ügyében közvetített: Erdei Károlynak a felesége beutazási engedélyére (*Permit of Entry*) vonatkozó kérelmét azzal ajánlotta a bevándorlási minisztérium osztályvezetőjének figyelmébe, hogy a férfi megbecsült egyháztag, biztos keresettel és megtakarítással rendelkezik, segélyt sohasem vett igénybe, és feleségét is el tudja tartani.[44] Ugyanezen időszakban egy másik erdélyi magyar, Török Imre önkéntes hazatérése ügyében egyeztetett a minisztérium montreali irodájával. A hatóságok azt vizsgálták, hogy Török képes-e saját költségén visszatérni Romániába. A lelkész igazolta, hogy a férfi beteg, és a családja hazavárja, valamint jelezte, hogy 15 dollárral maga is hozzájárul Török vasúti költségeihez.[45]

---

37 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele Adhémar Raynault-nak*. Montreal, 1937. október 23.

38 Az 1930-ban létrehozott URC a gazdasági világválság idején a munkanélküli-segélyezés koordinálásáért és egyes szövetségi segélyprogramok működtetéséért felelt. LAC R224-92-2-E, RG27-H-1 Unemployment Relief Commission 1918–1953 (fondleírás), lásd https://recherche-collection-search.bac-lac.gc.ca/eng/home/record?idnumber=159592&app=fonandcol&resource=folderlist&ecopy= (letöltés ideje: 2026. szeptember 15.).

39 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele a kórház szociális osztályának*. Montreal, 1937. november 18.

40 Lásd pl. LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele az URC képviselőjének*. Montreal, 1939. február 7.; vö. uo. *Fehér Mihály levele az URC képviselőjének*. Montreal, 1938. február 26.

41 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele az* [URC] *Segélyosztályának*. Montreal, 1939. március 3.

42 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele Chester Allan Van Scoynak.* Montreal, 1937. december 8.

43 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele A. A. Gardinernek.* Montreal, 1939. június 22.

44 LAC MG8-G76 Vol. 2. *Fehér Mihály levele Mr. Frasernek*. Montreal, 1934. március 23.

45 LAC MG8-G76 Vol. 2. *Fehér Mihály levele J. M. Langlais-nek.* Montreal, 1934. október 11.; uo. *Dr. Antoine-Hector Desloges levele Fehér Mihálynak*. Montreal, 1934. november 21.; uo. *J. M. Langlais levele Fehér Mihálynak*. Montreal, 1935. január 17.; uo. *Fehér Mihály levele J. M. Langlais-nek*. Montreal, 1935. január 23. Forgách László katolikus pap is vállalt anyagi

Fehér Mihály szükség esetén magyarországi intézményekkel is kapcsolatba lépett. 1939-ben arra kérte a csetényi református lelkipásztort, hogy küldje el neki az ekkor 68 éves, Csetényben született, 1902-ben Kanadába vándorolt Molnár István („egy teljesen nincstelen, nyomorgó hittestvérünk") születési anyakönyvi kivonatát. A férfit ugyanis a gazdasági válság tönkretette, és csak születési bizonyítványa vagy keresztlevele bemutatásával kaphatott hatósági segítséget.[46] A lelkész ebben az esetben már két ország intézményeit kapcsolta össze egy bevándorló ügyének rendezése érdekében.

Fehér közvetítői gyakorlata nem volt egyedi. Forgách László (1907–1979) torontói katolikus pap – más egyházi emberekhez hasonlóan – néha a teljes napját azzal töltötte, hogy munkát keresett magyar bevándorlók számára.[47] Czakó Ambró (1887–1974) lelkész ugyancsak közbenjárt a bevándorlók érdekében a kanadai hatóságoknál, 1929-ben például sikerült elérnie a minisztériumnál egy beteg, közsegélyre szorult magyar nő deportálási eljárásának leállítását.[48] A gazdasági világválság idején pedig Montrealban a tartományi és városi hatóságok, valamint a magyar főkonzul a magyar egyházakon keresztül juttattak támogatást a segélyre jogosult munkanélküli bevándorlóknak.[49]

A mediáció esetenként a közbenjárásnál jóval kiterjedtebb ügyintézést is jelentett. Jól példázza ezt Halasi István esete, akinek a halála után Fehér gyakorlatilag teljes körűen intézte a Magyarországon élő özvegyet érintő hagyatéki ügyeket. Gondoskodott a temetésről, beszerezte a szükséges iratokat, bankokkal levelezett, pénzt és személyes tárgyakat továbbított az özvegynek, és részletesen elszámolt a hagyatékkal.[50]

A bemutatott esetek alapján tehát a lelkész szerepe intézményi mediátori funkcióként írható le, hiszen magyar bevándorlók, valamint különféle állami intézmények (minisztérium, önkormányzatok) és vállalatok között közvetített. Közvetítői tevékenysége nem korlátozódott az információk továbbítására: hivatalokkal levelezett, dokumentumokat szerzett és nyújtott be, kérelmek újbóli elbírálását kezdeményezte, személyes garanciát adott, esetenként anyagi támogatást nyújtott, sőt egy-egy ügy teljes körű intézését is magára vállalta.

E közvetítési helyzetek létrejöttét elsősorban a lelkész bevándorlói közösségen belüli pozíciója, mély beágyazottsága segíthette elő. Gyülekezete tagjaival rendszeres, személyes kapcsolatban állt, mindennapi problémáikról közvetlenül

áldozatot: több, a magyar bevándorlóknak fenntartott ház bérleti díját maga fizette, mígnem eladósodott. Patrias, 1994. 118.

46 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele a csetényi református lelkésznek*. Montreal, 1939. március 17.

47 Patrias, 1994. 119.

48 Uo.

49 Uo. 121.

50 LAC MG8-G76 Vol. 3. *A Halasi-dosszié.* Montreal, 1947–1949. Halasi István (1890–1947) ácsmester 1928-ban vándorolt ki Kanadába.

értesülhetett, és könnyebben elérhető volt számukra, mint más közvetítő. Emellett a lelkészi hivatáshoz a közösségről való gondoskodás normája is társult (ez általában a lelkész szerepfelfogásában is megjelent), ami szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy a bevándorlók intézményi segítséget igénylő ügyeikkel a lelkészhez fordultak. Választásukban az is szerepet játszhatott, hogy tisztában voltak azzal, hogy a lelkész rendelkezik a közvetítéshez szükséges tekintéllyel, valamint személyes kompetenciákkal és kapcsolati erőforrásokkal: magas szintű nyelvtudással, ügyintézési rutinnal és kapcsolatrendszerrel.

Hasonló levélváltásokra és segítségnyújtásra a konzuli iratanyagban is találunk példákat, ami érthető, hiszen a bevándorlók és a kanadai hatóságok közötti közvetítés a konzul formális feladatai közé tartozott. Az iratok tehát arra utalnak, hogy a kanadai állami intézmények felé irányuló közvetítésben a konzul és a lelkész tevékenysége részben átfedte egymást, vagyis a lelkész olyan feladatokat is vállalt, amelyeket a konzul ugyancsak ellátott. Ezt mindenekelőtt személyes kompetenciáik és egyéb erőforrásaik hasonlósága tette lehetővé. A közvetítői hálózaton belül így párhuzamos útvonalak alakultak ki: a bevándorlók bizonyos kanadai intézményeket a konzul és a lelkész közreműködésével egyaránt elérhettek.

Amennyiben viszont a köztük lévő pozicionális vagy erőforrásbeli különbségek váltak meghatározóvá, a lelkész közvetítői tevékenysége nem helyettesítette, hanem kiegészítette a konzulét. Jó példát kínálnak erre az utódállamokból kivándorolt magyarok – például Erdei Károly és Török Imre – ügyei. Mivel a konzul intézkedési jogköre formálisan nem terjedt ki más államok polgárainak képviseletére, közvetítői lehetőségei esetükben korlátozottak voltak, bár előfordult, hogy leveleiben tájékoztatta és tanácsokkal látta el őket. Ilyen helyzetekben felértékelődhetett a lelkész szerepe, őt ugyanis nem kötötték az állampolgársággal összefüggő illetékességi határok, szabadabban vállalhatott ügyintézői feladatokat.

A fent tárgyalt lelkészi közvetítés kibontakozását a történeti körülmények is elősegítették. A gazdasági világválság idején a munkanélküliség, az elszegényedés és a segélyezési problémák megsokszorozták az intézményi segítséget igénylő helyzeteket. A bemutatott ügyek jelentős része segélyhez, munkához, orvosi ellátáshoz, utazáshoz vagy hazatéréshez kapcsolódott. Nem a válság hozta létre a lelkész közvetítői szerepét, de növelhette az iránta való igényt, és hangsúlyosabbá tehette az ügyintézői és érdekképviseleti funkciókat a lelkészi feladatok körében. A mediátori-ügyintézői szerep – úgy tűnik – közösségi elvárássá formálódott. Kovács Károly torontói és oshawai lelkész például elutasította, hogy munkaközvetítőként és amatőr színjátszó-rendezőként is működjön, ám ez hozzájárult ahhoz, hogy gyülekezete szinte teljesen elfogyott.[51]

[51] Patrias, 1994. 122. Valószínűleg Kovács Károly (1893–?) kézdivásárhelyi születésű református lelkészről van szó.

A lelkész mint közvetítő a magyar közösség és a politikai-közéleti környezet között

1935-ben Schefbeck Jakab István konzul Sántha Pál lelkésznek írt levelében hangsúlyozta, hogy osztja a véleményét: azokban a magyar közösségekben, ahol nincs saját lelkipásztor, a magyarság kiszolgáltatottá válik, és „a felforgató vörösök zsákmánya" lesz. Álláspontja szerint a kolóniákon az egyházközség jelenti az elsődleges támaszt, ezért fenntartásuk elsőrendű nemzeti érdek.[52] Ez az eset arra utal, hogy a konzul és a lelkészek figyelemmel kísérték a politikai és a gazdasági fejleményeket, szükség esetén reagáltak is ezekre. A levél egyúttal azt is jelzi, hogy a konzul politikai szerepet is tulajdonított az egyházközségeknek és a lelkészeknek: a politikailag veszélyesnek ítélt folyamatokkal szembeni védekezés fontos szereplőit látta bennük.

A lelkész politika iránti érzékenységére és közéleti szerepvállalására, valamint a közvetítés politikai-közéleti formájára jó példát kínál Fehér Mihály montreali református lelkész tevékenysége. Míg a korábban bemutatott intézményi mediáció során Fehér elsősorban egyes bevándorlók érdekében közvetített, addig politikai-közéleti szerepében már a közösség érdekeit képviselte, vagyis a bevándorlói közösség és annak tágabb politikai-intézményi környezete között teremtett kapcsolatot. Fehér szorosan követte a magyarországi, kanadai és nemzetközi politikai eseményeket, és feladatának tekintette, hogy értelmezze azokat gyülekezete számára. Tevékenysége azonban a közösségen kívülre is kiterjedt: szükség esetén a közösség érdekeit nyílt közéleti fellépéssel védelmezte, álláspontját pedig a külvilág felé is közvetítette. Ez a szerep különösen a gazdasági világválság éveiben, majd még inkább a II. világháború idején vált hangsúlyossá, amikor a bevándorló közösségek lojalitása a hatóságok figyelmének középpontjába került.

Fehér közszereplésének egyik jellegzetessége volt, hogy eltérően kommunikált a különböző fórumokkal. Saját közösségével, vagyis a montreali magyar református gyülekezettel folytatott párbeszédében – tehát befelé – merészebben, nyíltabban fogalmazott. Az 1939. évre vonatkozó, a gyülekezeti közgyűlés számára készített 1940. évi lelkészi jelentésében úgy vélte, hogy egyházközségének egyik legfőbb feladata a magyar és a református identitás megőrzése. Leszögezte, hogy gyülekezete „szegény munkás kivándorolt magyar reformátusoknak az egyháza. Az ő érdekükben alakult. Az ő érdeküket szolgálja. Egy kis darab óhazai magyar életet ad ez mindnyájunk számára."[53] Ez az identitásőrző törekvés az egyház intézményi működésében is megjelent. Az ugyanebben az évben összeállított magyar

[52] MNL OL K 139 67. cs. 1938. 1. t. 1841. *Schefbeck Jakab István levele Sántha Pálnak.* Winnipeg, 1935. július 4. Egyúttal üdvözölte, hogy Sánthának sikerült a saskatooni egyházmegyébe új lelkipásztort szereznie; támogatni fogja működését. Uo.

[53] LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés az 1939. évről*. Montreal, 1940. január 19.

nyelvű egyházi törvényben a magyarországi református egyház és a – montreali magyar református egyházközséget integráló – United Church of Canada (Kanadai Egyesült Egyház, UCC) szabályait hangolták össze. Előbbiből azokat a rendelkezéseket tartották meg, amelyek „magyar ref. mivoltunk jellegének megőrzésében" segítették őket, utóbbiból pedig azt vették át, ami a kanadai egyházhoz tartozó gyülekezetek számára kötelező volt.[54] 1941. évi jelentésében pedig arról számolt be, hogy az egyházközség 1940-ben nagy örömmel fogadta Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolását.[55]

A UCC-nek írt angol nyelvű jelentéseiben és a kanadai hatóságokhoz intézett soraiban – vagyis kifelé – már jóval óvatosabban fogalmazott, és az 1930-as évek közepétől érzékelhető gyanakvásokra, támadásokra[56] is reagálva következetesen a magyar közösség Kanada iránti lojalitását hangsúlyozta. Egyik jelentésében üdvözölte, hogy a müncheni konferencia (1938) „részben helyrehozta a húsz évvel ezelőtt Magyarországgal szemben elkövetett súlyos igazságtalanságot", ugyanakkor kiemelte, hogy „egyházunkat sikerült megóvni a szélsőséges megnyilvánulásoktól".[57] Egy másik jelentésében arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar bevándorlók szabad akaratukból választották Kanadát hazájuknak, tisztelik annak törvényeit, és készek hozzájárulni jólétéhez. A magyar hagyományok megőrzését nem nacionalizmusként, hanem lelki és kulturális örökségként értelmezte, és igyekezett eloszlatni azt a gyanút, hogy a magyar közösség különálló politikai célokat követne. Megfogalmazása szerint a magyarok jövője a „vezető, kormányzó és nagylelkűen segítő brit lakossággal való szoros együttműködésben" biztosítható.[58]

A Magyarország számára kedvező fejlemények nyílt ünneplésének nemcsak a szélesebb kanadai környezet gyanakvása szabott határt, hanem az a többnemzetiségű egyházi közeg is, amelyben a magyar gyülekezet működött. A montreali magyar református gyülekezet és a szintén a UCC-hez tartozó szláv protestáns gyülekezet lelkészei 1938-ban közös vasárnap esti alkalmakat szerveztek, amelyeken felváltva tartottak rövid, angol nyelvű áhítatot, vallásos filmek vetítésével

54 Uo. „Tehát nem beszélhetünk új egyházi törvényről, csupán a már eddig is meglévő törvények magyar nyelven való egybefoglalásáról." Uo.

55 LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés 1940.* Montreal, 1941. január 19.

56 A lelkész szerint az egyházat „[s]okszor támadják nyelve miatt, szokásai miatt, magyarsága miatt [...]. Résen kell lennünk, mert sokan református voltát szeretnék lealkudni vagy befesteni, sokan pedig magyarságát szeretnék eltüntetni. Ebben a küzdelemben csak mi, a tagjai menthetjük meg." LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés az 1939. évről*. Montreal, 1940. jan. 19.

57 LAC MG8-G76 Vol. 1. Michael Fehér: *Annual Report for 1938*. Montreal, 1939. január 31.

58 LAC MG8-G76 Vol. 1. Michael Fehér: *Hungarian United Church. The Eighth Annual Report 1934*. H. n. A következő évben már „új kanadaiaknak" nevezte a bevándorlókat, és biztosította az anyaegyházat arról, hogy a gyülekezet tagjai megismerik és megtanulják megbecsülni, megszeretni „új hazájukat", az egyház pedig folyamatosan emlékezteti őket kanadai állampolgári kötelességeikre. Uo. [Mihály Fehér:] *The Hungarian Reformed Church in Montreal*. Montreal, 1935. június 28.

egybekötve. A kezdeményezés azonban – részben megfelelő filmek, részben érdeklődés hiányában – rövid időn belül megszűnt.[59] Fehér kettős kommunikációja egyensúlykeresésként is értelmezhető.

Fehér óvatossága és egyensúlyozása nem volt véletlen, hiszen gyülekezete olyan kanadai egyházi struktúra keretében működött és részesült anyagi támogatásban, amely – az etnikai és kulturális sajátosságok bizonyos fokú megőrzése mellett – a bevándorlók kanadai integrációját, részben „kanadaizálását" is feladatának tekintette,[60] vagyis a kanadai egyházi vezetés és a magyar lelkészek hosszú távú politikai céljai nem estek egybe. Ez az eltérés egy alkalommal nyílt konfliktushoz is vezetett, amikor a UCC a magyar gyermekeket más bevándorlócsoportok gyermekeivel együtt angol nyelvű vasárnapi iskolába kívánta járatni. Fehér ezt a gyülekezet fennmaradását és a magyar családok kohézióját fenyegető lépésként értelmezte, és a kanadai egyháztól való pénzügyi függés megszüntetését sürgette. Szerinte a gyülekezet 1942-re vált önfenntartóvá; így a lelkész teljes fizetését is fedezni tudta.[61]

Fehér közéleti szerepvállalásának fontos részét jelentette azoknak a politikai folyamatoknak az értelmezése is, amelyeket a magyar bevándorlókra nézve veszélyesnek ítélt. Ilyen volt például a kommunizmus, amelynek visszaszorításában az egyház felelősségét hangsúlyozta. Úgy vélte, hogy a gazdasági válság éveiben a munkanélküliség és a kilátástalanság miatt a bevándorlók csoportja „könnyű prédája a felelőtlen izgatóknak", az igehirdetés azonban ellenszere lehet a veszélynek.[62] A munkanélküliség társadalmi és politikai következményei más csomóponti szereplőket is foglalkoztattak, például Schefbeck Jakab István konzult, aki a Magyarországra utazó Sántha Pál lelkészt arra kérte, hogy hívja fel a „hazai körök"

[59] LAC MG8-G76 Vol. 1. Michael Fehér: *Annual Report for 1938.* Montreal, 1939. január 31. A kezdeményezés jól illeszkedett a UCC egyházpolitikájához, amely szorgalmazta és intézményesen is támogatta a különböző etnikai közösségek egyházon belüli együttműködését. Patrias, 1994. 130–131. A protestáns ukránokhoz lásd Encyclopedia of Ukraine, Canada, https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pagesCACanada.htm (letöltés ideje: 2026. szeptember 15.).

[60] A UCC ugyanakkor nem várta el az óhazai kultúrával való azonnali szakítást, mivel úgy vélte, hogy a túlzottan agresszív kanadai asszimiláció elidegenítené a bevándorlókat, akiket leginkább az anyanyelvükön beszélő lelkészek segítségével lehet elérni. Az egyházi vezetés ezért elfogadott bizonyos fokú etnikai pluralizmust. A katolikus egyház számára pedig fontosabb volt a bevándorlók hitbeli megtartása, mint asszimilációjuk felgyorsítása, ezért magyarul beszélő papokat hoztak Kanadába, akik jelentős autonómiát élveztek. A hosszú távú célok között azonban jelentős ellentét feszült. Patrias, 1994. 129.

[61] Uo. 129–132.

[62] LAC MG8-G76 Vol. 1. [Mihály Fehér:] *The Hungarian Reformed Church in Montreal.* Montreal, 1935. június 28. A kommunizmus térnyerése más jelentéseiben is előjön, lásd pl. uo. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés az 1939. évről.* Montreal, 1940. január 19. A kommunizmussal kapcsolatos aggodalmak – mint láttuk – a konzul és más lelkészek megnyilatkozásaiban is kimutathatók.

figyelmét a Kanadában tapasztalható súlyos munkanélküliségre és arra, hogy a gazdasági válság komolyan megnehezíti a kanadai magyar kulturális intézmények működését.[63]

A II. világháború kitörésével más természetű politikai veszély került előtérbe. Fehért ekkor különösen az foglalkoztatta, hogy Magyarország esetleges hadba lépése miként befolyásolja majd a kanadai magyarság helyzetét. Attól tartott ugyanis, hogy a háború nemcsak az otthoni rokonoktól szakítja el a bevándorlókat, hanem kanadai megítélésüket is kedvezőtlenül befolyásolja.[64] Az 1939-ben ismét hatályba léptetett háborús intézkedésekről szóló törvény (*War Measures Act*) és a kapcsolódó rendeletek bevezetése csak fokozta a magyar bevándorlók – különösen a nem honosítottak – szorongásait.[65] A kanadai állam iránti lojalitás demonstrálása ezért a korábbiaknál is sürgetőbbé vált.

Fehér Mihály már Magyarország hadba lépése előtt hangsúlyozta, hogy „[e]gyházunk tagjai mindnyájan átérzik, hogy ha szívünkben ott is él a szülőhaza iránti szeretet, de ott él benne kenyéradó hazánk iránti kötelességérzet is". Ennek megfelelően – és mindenekelőtt a magyar közösséggel szembeni gyanakvás eloszlatása érdekében – aktívan törekedett a közösség Kanada iránti lojalitásának demonstrálására. Az egyházközség 1939. június 16-án „a montreali magyarság egyetemével" közösen hűségnyilatkozatot fogalmazott meg és küldött William Lyon Mackenzie King miniszterelnöknek,[66] majd 1940-ben megújította a Kanada és a Brit Birodalom iránti esküjét.[67] A lelkész híveit hadikölcsön jegyzésére és hadi takarékossági

63 MNL OL K 139 67. cs. 1938. 1. t. 1841. *Schefbeck Jakab István levelei Sántha Pálnak*. Winnipeg, 1931. június 17., 20. Lásd még: LAC MG8-G76 Vol. 1. Szilágyi István: *Gondnoki jelentés 1930*. Montreal, 1931. január 14.

64 1940-ben még reménykedett Magyarország semlegességének megőrzésében. Hadba lépés esetén az otthoni hozzátartozókkal való kapcsolatok ellehetetlenülésére és kanadai helyzetük romlására számított. LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés 1940.* Montreal, 1941. január 19. 1942-ben már keserűen állapította meg, hogy „szülőhazánk is belesodródott" a háborúba. Az Egyesült Államok hadba lépésével az otthoniakkal való kapcsolattartás utolsó lehetőségei is megszűntek. Uo. [Fehér Mihály:] *Lelkészi jelentés 1941-ről.* Montreal, 1942. január 18. (ceruzavázlat).

65 A War Measures Act és a kapcsolódó rendeletek (DCR) alapján a hatóságok cenzúrázták a sajtót, szervezeteket tiltottak be, százakat internáltak és letartóztattak. A rendőrség vádemelés nélkül tarthatott fogva személyeket, és bírói engedély nélkül rendelhetett el házkutatást. A „felforgatónak" ítélt személyeket az intézményekből is eltávolították, és háborúellenes kijelentések vagy kommunista kapcsolatok miatt is sor kerülhetett büntetőeljárásra vagy internálásra. *Canada's Human Rights History*, 1939–1945 Second World War, lásd https://historyofrights.ca/encyclopaedia/main-events/1939-world-war-two/ (letöltés ideje: 2026. szeptember 15.).

66 LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés 1940*. Montreal, 1941. január 19.

67 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Hűségnyilatkozat*. Montreal, 1940. június 16. A háború idején más etnikumok is igyekeztek bizonyítani Kanada iránti lojalitásukat. A kanadai japánok hűségesküt tettek, támogatták a Vöröskeresztet, és egyes nisei fiatalok a hadseregbe is beléptek. Nyilvános beszédekben is hangsúlyozták hűségüket. Roy, Patricia E.: *The Triumph of Citizenship: The Japanese and Chinese in Canada, 1941–67*. Vancouver: UBC Press, 2007. 18., 80. Az olasz

igazolvány (*War Saving Certificate*) vásárlására is buzdította, és fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy egyes magyarok önként jelentkeztek katonai szolgálatra, mások pedig a Vöröskereszt munkájában vettek részt.[68] Ezek a lépések döntően védekező stratégiának tekinthetők: Fehér maga is utalt arra, hogy szükségesnek tartja megemlíteni ezeket, hogy a gyülekezet tagjai hivatkozhassanak rájuk, ha a magyarságot vádak érnék.[69]

Amikor Magyarország végül hadba lépett, a lelkész igyekezett megnyugtatni a közösséget, kiemelve, hogy a kanadai kormány elismerte a magyar származású kanadaiak megbízhatóságát, és nem tekinti őket ellenséges idegeneknek.[70] A háború éveiben Fehér tevékenységében még hangsúlyosabbá vált a közösség védelme. 1942-ben egy montreali magyar egyházi és társadalmi ernyőszervezet létrehozásán dolgozott, amely a bevándorlók állampolgári integrációját és a Kanada iránti hűségét „előmozdítani" kívánó bizottság (Committee on Co-operation in Canadian Citizenship) törekvéseihez igazodott volna. Egy magas rangú kanadai tisztviselőnek írt levelében saját szerepét választott hazájának nyújtott szolgálatként értelmezte.[71] Ebben az időszakban a magyar nemzeti ünnepeket (március 15., október 6.) az egyházközség a szokásosnál visszafogottabban tartotta meg.[72]

Fehér Mihály azonban nemcsak a kanadai állammal állt kapcsolatban, és nem kizárólag a kanadai kormányzat elvárásaihoz igazodott, hanem a magyar kormányzattal is összeköttetésbe került, és késznek mutatkozott arra, hogy Magyarország külföldi megítélésének javításában szerepet vállaljon. 1928. augusztus 14-én Perényi Zsigmondnak írt levelében olyan kiadványokat és szemléltető anyagokat kért, amelyek „különösen alkalmasak a magyar igazság terjesztésére s általában a külföld, közelebbről az angolszász népek informálására". Lelkészi munkája során ugyanis

szervezetek ugyancsak nyilatkozatokban biztosították a hatóságokat arról, hogy támogatják Kanadát és a Brit Birodalmat, a Port Arthur-i Olasz Kölcsönös Segélyegylet már 1939-ben kinyilvánította Kanada iránti lojalitását. Pucci, Antonio: Thunder Bay's Two Little Italies: 1880s–1940s. *Polyphony,* Vol. 9, No. 2, 1987. 58.

68 LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés 1940*. Montreal, 1941. január 19.; vö. uo. [Fehér Mihály:] *Lelkészi jelentés 1941-ről.* Montreal, 1942. január 18. (ceruzavázlat).

69 LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés 1940.* Montreal, 1941. január 19.

70 LAC MG8-G76 Vol. 1. [Fehér Mihály:] *Lelkészi jelentés 1941-ről.* Montreal, 1942. január 18. (ceruzavázlat). „Őszinte szívvel el is mondhatjuk, hogy a magyarság rászolgált erre a méltányos elismerésre, mert bár egyfelől gyermeki szeretettel ragaszkodott szülőhazájához, addig a honpolgár tiszteletével és hűségével hálálta meg azt a kenyeret, amelyet fogadott hazája juttatott neki." Uo. A War Measures Actben is rögzített *enemy alien* kategória a nem kanadai állampolgárságú, Kanadával hadban álló országok alattvalóinak tekintett személyekre vonatkozott. A DCR előírta hatósági nyilvántartásba vételüket, rendőri ellenőrzésüket, lehetővé tette mozgásuk korlátozását, internálásukat és vádemelés nélküli fogva tartásukat. Bizonyos foglalkozásoktól is eltilthatták őket, levelezésüket és tevékenységüket megfigyelhették.

71 LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele Thomas Clayton Davis államtitkár-helyettesnek.* Montreal, 1942. április 14.

72 LAC MG8-G76 Vol. 1. Fehér Mihály: *Lelkészi jelentés 1940*. Montreal, 1941. január 19.

rendszeresen tartott előadásokat kanadai protestáns ifjúsági egyletekben Magyarországról, és ezeket az alkalmakat tudatosan kívánta felhasználni nemcsak ismeretterjesztésre (a magyar „népélet", földrajz és történelem bemutatására), hanem a magyar álláspont ismertetésére is. Mint írta, hálás lenne, ha rendszeresen kapna a külföldi közvélemény tájékoztatására szánt kiadványokból, hogy megfelelő alkalmakkor „pozitív tényekkel védhessem drága magyar hazánk igazát".[73] A források alapján ezt nem hivatalos megbízásból, hanem önként vállalt feladatként végezte.

Összességében Fehér Mihály lelkész politikai-közéleti szerepe többirányú közvetítésként értelmezhető. A kanadai magyar közösség felé a kanadai, magyarországi és nemzetközi politikai-intézményi környezetből származó információkat, elvárásokat és politikai üzeneteket közvetített és értelmezett, ezzel segítve a bevándorlók eligazodását az idegen politikai közegben, magyar identitásuk megőrzését és a kanadai társadalomba való integrációjukat. A kanadai egyházi, társadalmi és állami szereplők felé a magyar közösség helyzetét, érdekeit és lojalitását jelenítette meg, miközben a magyar kormányzati álláspont bizonyos elemeit is továbbította számukra. A közvetítés harmadik szereplője Magyarország volt, ahonnan információkat és reprezentációs eszközöket szerzett be, majd juttatott el a kanadai magyarsághoz, miközben a magyar kormányzati álláspont bizonyos elemeit a kanadai nyilvánosság felé is továbbította. Fehér így a kanadai magyar bevándorlói társadalom, a kanadai intézményrendszer és Magyarország közötti közvetítés egyik csomópontjává vált.

E szerep betöltését részben a már korábban is említett erőforrásai, vagyis pozíciójához kapcsolódó tekintélye, személyes kompetenciái és kapcsolati erőforrásai (kapcsolatai, a közösség belső viszonyainak ismerete, beágyazottsága, az elnyert bizalom) tették lehetővé. Ebben az esetben azonban felértékelődött, hogy képes volt felismerni a különböző közegek eltérő elvárásait, és mondanivalóját azokhoz igazodva megfogalmazni. Ugyancsak nagyobb jelentőségre tett szert a kettős kommunikációra való képessége, amelynek segítségével részben egymással is feszültségben álló normák, érdekek és lojalitások között egyensúlyozott.

A közvetítői hálózat viszonylagos gyérsége itt is szerepet játszhatott abban, hogy Fehér úgy gondolhatta, elkerülhetetlen, hogy bizonyos közvetítői szerepeket a közösség képviseletében magára vállaljon. Vállalásaira azonban még ennél is nagyobb hatást gyakoroltak a tágabb közéleti folyamatok.

Politikai-közéleti tevékenysége különösen jól mutatja, miként hívhattak életre a változó történeti körülmények új közvetítői feladatokat. A lelkésznek a gazdasági világválság idején a munkanélküliség társadalmi és politikai következményeire, a II. világháború alatt már a magyar bevándorlók lojalitásának megkérdőjelezésére és az ebből fakadó veszélyekre kellett válaszokat adnia. Fehér ekkor arra

[73] LAC MG8-G76 Vol. 1. *Fehér Mihály levele Perényi Zsigmondnak*. Montreal, 1928. augusztus 14.; vö. https://mandadb.hu/tetel/900974/A_Falu_Uraniaja (letöltés ideje: 2026. szeptember 15.).

törekedett, hogy mérsékelje a magyar közösséggel szembeni gyanakvást, és a kanadai intézmények felé bizonyítsa annak megbízhatóságát. Ezt szolgálták a hűségnyilatkozatok és a háborús erőfeszítések támogatása is. Mindeközben a közösségen belül a magyar identitás megőrzését és a nemzeti szempontok érvényesítését is fontosnak tartotta.

Az újságíró mint közvetítő a magyar közösség és a kanadai kormányzat között

1945. október 27-én Nemes Gusztáv, a *Kanadai Magyar Újság* szerkesztő-újságírója[74] levélben fordult James Lorimer Ilsley kanadai megbízott miniszterelnökhöz (*acting prime minister*) egy segélyezési akció elakadása ügyében. Levelét azzal kezdte, hogy az augusztus 12-én Hamiltonban összegyűlt magyar egyházi és világi szervezetek létrehozták a United Canadian Hungarian Relief Committee-t (Egyesült Kanadai Magyar Segélybizottságot, UCHRC) az Óhaza háborús áldozatainak, köztük árvák, hajléktalanok, betegek és éhezők megsegítésére. A bizottság első lépésként engedélyt kért a kormánytól, hogy Magyarország javára pénzt gyűjthessen. Levelének apropója az volt, hogy a kérelem elbírálása hónapok óta nem történt meg. Nemes szerint a Kanadában élő magyar származású állampolgárok aggódva várják a kormányzati engedélyt.

Nemes a késlekedést nemcsak humanitárius problémaként, hanem a kanadai magyarok és az állam közti viszony kérdéseként is tárgyalta. Emlékeztetett arra, hogy a „magyar kanadaiak" a háború alatt lojálisan viselték a terheket, és a kormány továbbra is számít közreműködésükre az új Victory Loan- és a National Clothing Drive-kampányokban.[75] Ők készek együttműködni, de eközben tisztában vannak azzal is, hogy Magyarország nem részesülhet az UNRRA segélyezésében, és hogy az Egyesült Államokban működő hasonló bizottságoknak már sikerült segélyt eljuttatniuk Magyarországra. Nemes ezért a kölcsönösségre hivatkozott: „[...] vajon a kormány nem ösztönözné-e őket jobban azzal, ha jóindulatot és megértést tanúsítana ott, ahol érzelmeikről és régi kötelékeikről van szó?"

[74] Nemes Gusztáv (1899–1982) szerkesztő, újságíró. Szabadkán született, majd katonai pályára lépett, harcolt az első I. világháborúban. 1925-ben érkezett Kanadába, két évig farmon dolgozott Saskatchewanban, majd Winnipegre költözött. Itt a *Kanadai Magyar Újság* belső munkatársaként, majd 1939-től szerkesztőjeként és kiadójaként dolgozott a lap megszűnéséig (1976). Számos egylet tagja volt, részt vett a Canadian Press Club létrehozásában, megalapította a Magyar Vívó Klubot, és 1935-ben Manitoba kardbajnoka lett. A Winnipegi Magyar Református Egyház presbitériumának tagja, pénztárnoka, adminisztrátora volt. *Magyarság* (Pittsburgh), 1982. július 15. 6.; *Bajtársi Levél* (Calgary), 1977/1. 57–58.; Ruzsa, 1940. 57., 58., 66., 431.

[75] A National Clothing Collection országos ruhagyűjtési, a Ninth Victory Loan-kampány pedig a háborús kiadásokat finanszírozó utolsó állami kötvényjegyzési akció volt. Lásd *The Prince Albert Daily Herald*, 1945. október 15. 9.; LiPaD (Linked Parliamentary Data), House of Commons Debates (Hansard), 1945. december 7., lásd https://lipad.ca/full/1945/12/07/1/ (letöltés ideje: 2026. szeptember 21.).

Az újságíró kiemelte, hogy a segélyezés elakadása érzékenyen érinti a „magyar kanadaiakat", hiszen sok esetben közvetlen hozzátartozóik szorulnak segítségre. Aggodalmukat tovább fokozza, hogy a postai és távíró-összeköttetés hiánya miatt nem kapnak hírt Magyarországon élő rokonaikról. Nemes ezért nemcsak a segélyakció engedélyezését sürgette, hanem arra is magyarázatot kért, miért nem állt még helyre Magyarországgal a kommunikáció.

Fellépését szerkesztői pozíciójával indokolta, mint írta, „első kézből" ismeri a „magyar kanadaiak" helyzetét, és hangsúlyozta, hogy olvasói érdekében és tájékoztatásuk céljából kér „megértő meghallgatást" és sürgős választ. Szerinte az ügy rendezése Kanada érdeke is, hiszen „54 000 állampolgára többet tudna vállalni itthon, ha kevesebb külföldről rájuk nehezedő terhet [lelki nyomást – K. B.] kellene viselniük".[76]

Nemes levele valójában egy több mint egy éve formálódó segélymozgalomhoz kapcsolódott. Lapja már 1944 júniusában, a montreali Nagybizottsággal együttműködve pénzgyűjtő kampányt hirdetett a magyarországi háborús áldozatok javára. A kezdeményezés eleinte kevés eredménnyel járt, 1945 tavaszán azonban a magyarországi pusztításról, éhezésről és nélkülözésről érkező hírek új lendületet adtak neki. Április 19-én Torontóban több magyar egyház, egyesület és lap képviselői bizottságot hoztak létre (a gyűlésen a *Kanadai Magyar Újság* képviselője is részt vett), mely segélykampány elindítását szorgalmazta. A szövetségi kormány a gyűjtés jóváhagyását a magyar szervezetek egységes fellépéséhez kötötte, ami országos összefogásra sarkallt. A Nemes által is említett 1945. augusztus 12-i hamiltoni konferencián 222 küldött vett részt csaknem száz egyházi és világi szervezet képviseletében; itt alakult meg az UCHRC, amelynek vezetésében a magyar sajtó is képviselethez jutott. Az egységes szervezeti fellépés tehát létrejött, a gyűjtéshez szükséges engedély azonban továbbra is késett.[77] Figyelemre méltó, hogy Nemes közvetlenül az akkor miniszterelnöki feladatokat ellátó Ilsleyhez fordult, vagyis a kormányzat legfelső szintjét igyekezett elérni.

Az újságíró levele jól mutatja, hogy szerepe túlmutatott a puszta közvetítésen: az információkat céljához igazodva szelektálta, a címzett számára kontextusba helyezte, értelmezte, és érvekké formálta. A magyarországi helyzetről, a családi kötelékekről, a személyes aggodalmakról, valamint a „magyar kanadaiak" háborús lojalitásáról és állampolgári tehervállalásáról szóló információkat egyetlen érvrendszerbe rendezte. Fellépése így egyszerre volt információs és érdekképviseleti jellegű.

Az olvasók és a kanadai kormányzat közötti közvetítés létrejöttében – a többi esethez hasonlóan – meghatározó szerepük volt a történeti körülményeknek.

[76] LAC MG28-V19 Canadian Hungarian News Company 1915–1980 (a továbbiakban: MG28-V19), Vol. 3. *Nemes Gusztáv levele James Lorimer Ilsley megbízott miniszterelnöknek.* Winnipeg, 1945. október 27. (másolat).

[77] A levél történeti előzményeihez, az UCHRC létrejöttéhez lásd Dreisziger, Nándor F.: *The End of an Era: The 1940's.* In: Dreisziger, 1982. 176–178.

A háború befejeződése, a magyarországi pusztítás és nélkülözés, a szétszakított családok helyzete, a postai és távírókapcsolatok hiányosságai, valamint a segélyezés körüli bizonytalanság egyaránt cselekvésre ösztönözték a kanadai magyarokat, köztük a lap szerkesztőjét. A háború alatt bizonyítani kívánt kanadai lojalitás és az Óhazához fűződő kötelékek azonban sajátos feszültséget teremtettek.

Nemes személyes adottságainak (ismereteinek, kompetenciáinak) szintúgy meghatározó jelentőségük volt. A *Kanadai Magyar Újság* szerkesztőségében végzett munkája révén kapcsolatban állt a magyar bevándorlókkal, így tájékozott volt helyzetükről, problémáikról és aggodalmaikról. Nyelvtudása és kommunikációs rutinja pedig alkalmassá tette arra, hogy ezeket világosan és meggyőzően fogalmazza meg. Elsődleges erőforrása azonban szerkesztői pozíciója és a nyilvánossághoz való hozzáférése volt. A szokatlanul közvetlen „Dear Mr. Ilsley" megszólítás korábbi kapcsolatot vagy levelezést sejtet, ami Nemes számára további kapcsolati erőforrást jelenthetett.

A közvetítői hálózat jellege ebben az esetben másként befolyásolta a szerepvállalást. Ezúttal egyáltalán nem volt szó a potenciális közvetítők hiányáról, 1945-re ugyanis helyi bizottságok, egyházak, egyesületek és lapok részvételével kiterjedt intézményi hálózat alakult ki a segélyakció körül, az UCHRC pedig már kapcsolatba lépett a kormányzattal. Nemes akkor tűnt fel közvetítőként, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a formális szervezeti csatorna nem működik kielégítően. A lelkész és a konzul közötti „munkamegosztás" esetéhez hasonlóan itt is több, eltérő erőforrásokra épülő útvonal vezetett a kanadai kormányzat felé, azzal a különbséggel, hogy az egyik elakadása után lépett működésbe a másik. Az eset arra is rávilágít, hogy sűrű közvetítői hálózatban is felértékelődhet valamelyik csomóponti szereplő, ha olyan erőforrásokkal rendelkezik, amelyek épp az adott probléma megoldásához szükségesek, és a többiek számára kevésbé elérhetők.

A segélymozgalom – talán részben Nemes hatására – végül eredményesnek bizonyult. 1946 májusában 30 000 dollár értékben juttattak gyógyszert és élelmiszert Magyarországra a kanadai Vöröskereszten keresztül, 1947 áprilisára pedig csaknem 83 000 dollárt gyűjtöttek össze. A szervezeten belüli világnézeti különbségek, különösen a baloldali és a konzervatív szervezetek közti ellentétek azonban még ebben az évben a szervezet felbomlásához vezettek.[78]

4. Szolidaritás a hálózatban

A közvetítői gyakorlatokban visszatérő tényező a szolidaritás, mely akkor is segítette a hálózati kapcsolatok fennmaradását, amikor azok alapja valamilyen okból meggyengült. Az alábbiakban vizsgált eset középpontjában ismét az újságíró

[78] Uo. 178–179.

áll. Nemes Gusztáv azonban ezúttal nem közvetítőként lépett fel, hanem maga is egy kétoldalú cserekapcsolat részesévé vált. Az eset azt mutatja meg, milyen tényezők biztosították a már kialakult kapcsolatok fennmaradását és a közvetítés folyamatosságát.

1939. november 2-án az orley-i (Sask.) Loós Bálint levelet írt Nemes Gusztávnak, melyben arról tájékoztatta, hogy 2,50 dollár előfizetési díjjal tartozik a lapnak, de mivel nincs készpénze, nem tudja hátralékát kiegyenlíteni.[79] Arra kérte Nemest, hogy ennek ellenére ne szüntesse meg az újság küldését, és felajánlotta, hogy tartozását készpénz helyett természetben törleszti: öt font debreceni paprikás szalonnát és öt font páros kolbászt küldene, fontonként 25 centtel számolva. Emellett identitására is hivatkozott: „Én mint debreceni kálvinista magyar ember tisztelettel teszek önnek egy elfogadható ajánlatot." Levelét „Hazafias tisztelettel" aláírással zárta.[80]

Nemes 1939. november 14-én írt barátságos hangvételű válaszában elfogadta az ajánlatot: „Debreceni kálvinista ajánlatát mint szabadkai kálvinista örömmel elfogadom, már csak azért is, mert látom az őszinte ragaszkodását lapunkhoz [...] na meg azért is, miután igen vágyok igazi magyaros csemege paprikás szalonnára, meg a debrecenire." Arról is tájékoztatta, hogy „a legnagyobb szeretettel várom ötöt fontos magyaros küldeményét". A pénzalapú szolgáltatói-előfizetői viszony tehát bizalomra épülő természetbeni cserekapcsolattá alakult át. Nemes arra is utalt, hogy korábban már találkoztak Csendes Imre református lelkész lakásán, ami azt mutatja, hogy a formális előfizetői kapcsolatnak személyes előzménye is volt.[81]

Az 1939. novemberi levélváltás látszólag marginális előfizetési ügyet rögzít, valójában ráirányítja a figyelmet azokra az informális tényezőkre, amelyek megakadályozták a kapcsolat megszakadását. Ebben az esetben mindenekelőtt a közös identitás bizonyult ilyen tényezőnek. Loós ugyanis ajánlata elfogadhatóságát az azonos nemzeti és felekezeti közösséghez tartozással igyekezett megalapozni. „Debreceni kálvinista magyar emberként" szólította meg Nemest, arra számítva, hogy közös identitásuk a formális előfizetői viszonynál erősebb köteléket jelent közöttük. A döntő mozzanat Nemes válasza volt. Szerkesztőként és kiadóként ragaszkodhatott volna a tartozás pénzbeli kiegyenlítéséhez, ehelyett azonban elfogadta Loós ajánlatát, sőt annak identitásnyelvét is átvette: a „debreceni

[79] A Mistatim melletti Orley az egyik kelet–nyugati irányú vasútvonal közelében feküdt. A vasút közelsége fontos szerepet játszott a térség fakitermelésében és -kereskedelmében. A készpénzhiány arra utal, hogy a faszállítások nem illeszkedtek folyamatos kereskedelmi tevékenységbe. Lásd *From Forest to Field, 1903–1983. Mistatim and Districts.* Mistatim: The Committee, 1983. 174.

[80] LAC MG28-V19 Vol. 3. *Loós Bálint levele Nemes Gusztávnak.* Orley, 1939. november 2.

[81] LAC MG28-V19 Vol. 3. *Nemes Gusztáv levele Loós Bálintnak*. Winnipeg, 1939. november 14. (gépelt piszkozat). Az ügylet részletes bemutatását lásd Kulcsár Beáta: Szolidaritás emigrációban: magyar újságíró a kanadai prérin (1939). In: Biró Annamária – Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 5.* Budapest–Nagyvárad: Reciti–Partium Kiadó, 2024. 375–387.

kálvinista" önmeghatározására „szabadkai kálvinistaként" válaszolt. A közös identitás tehát mindkét fél számára olyan értelmezési keretet jelentett, amelyben a formális piaci szabályoktól való eltérés elfogadhatóvá vált.[82] Nemes döntésében Loós pénzügyi kiszolgáltatottságának felismerése is szerepet játszhatott. A szerkesztő feltehetően tisztában volt a prérin élő bevándorlók gazdasági nehézségeivel, Loós pedig levelében maga is utalt a készpénzhiányára. A közös nemzeti és felekezeti hovatartozás különösen fogékonnyá tehette Nemest nemzettársa nehézségeire. Az összetartozás érzése és a korábbi személyes ismeretség – végső soron az ezekre épülő bizalom – pedig hozzájárulhatott ahhoz, hogy Nemes a piaci csere formális szabályaitól eltérve rendhagyó szolidáris megoldást választott. Ez a magatartás a korlátozott szolidaritás (*bounded solidarity*) fogalmával is leírható, amely szerint a közös helyzet és a közösséghez tartozás olyan kölcsönös támogatási normákat hozhat létre, amelyek szükség esetén mozgósíthatók.[83]

Nemes engedményét ugyanakkor nem indokolt kizárólag önzetlen segítségként értelmezni. A kapcsolat fenntartásához mindkét félnek érdeke fűződött: Loós továbbra is hozzájutott a laphoz, Nemes pedig megtartott egy elkötelezett előfizetőt. A bizalom és a kölcsönös érdek tehát egyaránt hozzájárulhatott Nemes szolidáris gesztusához, és ezen keresztül a kapcsolat megőrzéséhez.

Az újságíró szolidáris tettének tétje nagyobb volt, mint az előfizető megtartása. Nemes lapja, a *Kanadai Magyar Újság* egy jól működő kommunikációs csatorna volt, amelyen keresztül a földrajzilag szétszórtan élő bevándorlók információkhoz, politikai és kulturális tartalmakhoz jutottak, és kapcsolódhattak a magyar nyelvű nyilvánosságba.[84] Az előfizetés megszűnésével Loós nehezebben jutott volna hozzá a lap által közvetített információkhoz, és gyengült volna kapcsolódása a tágabb magyar nyilvánossághoz. Nemes gesztusa ezért nemcsak kettejük kapcsolatát őrizte meg, hanem az információközvetítés folyamatosságát is biztosította Loós irányába.

Az eset arra is rámutat, hogy a hálózat fennmaradásához nem voltak elegendőek a csomóponti szereplők, a kommunikációs csatornák és a közvetíthető tartalmak.

---

[82] A kortársak szerint Nemes Gusztáv kiemelten fontosnak tartotta a magyar nyelv, kultúra és nemzeti tradíciók őrzését, miközben a kanadai társadalomba békésen beilleszkedő magyarság eszményét is képviselte. Aktívan támogatta a magyar kezdeményezéseket, a magyar nyomda megmentéséért személyes anyagi áldozatot is vállalt. *Magyarság* (Pittsburgh), 1982. július 15. 6.; *Bajtársi Levél* (Calgary), 1977/1. 58.; *Magyar Élet* (New York), 1982. június 26. 7.

[83] A korlátozott szolidaritáshoz lásd Portes, Alejandro – Sensenbrenner, Julia: Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 6, 1993. 1320–1350.

[84] A *Kanadai Magyar Újság* a távoli kanadai területeken élő magyarokat is elérte, ők előfizetéssel juthattak hozzá. 1937-ben a lapnak 3033 előfizetője volt, ami Patrias szerint a kanadai magyarok mintegy tíz százalékának felelt meg. Az előfizetők száma azonban nem azonos az olvasók számával, hiszen egy-egy példányt többen is olvashattak. A lap angol nyelvű tartalmakkal a bevándorlók gyermekeit is igyekezett megszólítani, kevés sikerrel. Patrias, 1994. 139–141.

A közös identitás, a közösségi normák, a bizalom és a kölcsönös érdek olyan társadalmi erőforrásokat jelentettek, amelyek bizonyos helyzetekben szolidáris cselekvésre ösztönözhettek. Az ilyen cselekedetek a formális keretek meggyengülésekor is fenntarthatták a kapcsolatokat és a közvetítés folyamatosságát – ezáltal a hálózat stabilitását.

Összegzés

Az esettanulmányokból látható, hogy a vizsgált csomóponti szereplők elsősorban magyar bevándorlók között, illetve a bevándorlók és két állam (Kanada, Magyarország) intézményei között közvetítettek. Tevékenységük az információátadástól és tanácsadástól a konfliktuskezelésen és ügyintézésen át az érdekképviseletig terjedt. A közvetítési helyzetek létrejöttében több tényező is szerepet játszott: mindenekelőtt a bevándorlói társadalom adottságai (amelyek közvetítési igényeket generálhattak), a tágabb politikai, társadalmi és gazdasági környezet, illetve annak változásai, a közvetítői hálózat szerkezete és sűrűsége, valamint a közvetítőkké váló csomóponti szereplők erőforrásai (személyes kompetenciáik, kapcsolati erőforrásaik és formális pozícióikhoz kapcsolódó tekintélyük és jogosultságaik). Az alábbiakban a közvetítési helyzetek kialakulásának és a közvetítés működésének néhány fontosabb és az előzőekben nem kellőképpen hangsúlyozott sajátosságára térek ki.

A tágabb környezet változásainak közvetítési helyzeteket teremtő ereje jól érzékelhető a vizsgált esetekben. A gazdasági világválság következményei – a munkanélküliség, az elszegényedés, a segélyezés iránti igény – megsokszorozták a közvetítési igényeket és helyzeteket. Kozma István és Balázs György adósságkonfliktusa, Csiga Gábor hazatérési szándéka, valamint Endrényi Margit és társainak pénzügyi válsága eltérő módon, de egyaránt konzuli közvetítést tett szükségessé az érintettek, valamint a kanadai és a magyar állam intézményei között. A II. világháború szintén teremtett mediációs helyzeteket, amelyek elsősorban Fehér Mihály és Nemes Gusztáv tevékenységében ragadhatók meg. Előbbi a magyar bevándorlók Kanada iránti lojalitásának megkérdőjelezéséből fakadó nehézségek felszámolása, utóbbi pedig a háború utáni Magyarország megsegítésére szervezett gyűjtés engedélyeztetése érdekében közvetített a magyar bevándorlói közösség és a kanadai intézmények között.

Az esettanulmányok természetesen az erőforrások jelentőségére is rámutatnak. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a közvetítési helyzetek kialakulása szempontjából nemcsak az számított, hogy a csomóponti szereplők rendelkeztek-e erőforrásokkal, vagy hogy hány alternatív közvetítő működött a hálózatban, hanem az is, hogy erőforrásaik mennyire feleltek meg az aktuális kihívásoknak. Nemes Gusztáv 1945-ös, segélyakcióval kapcsolatos fellépése például azt mutatja, hogy sűrűbb

közvetítői hálózatban is felértékelődhetett az a szereplő, akinek erőforrásai éppen az adott ügyben bizonyultak különösen hasznosnak.

A vizsgálat arra is ráirányította a figyelmet, hogy az egyes közvetítők erőforrásai (kompetenciái és kapcsolati javai) olykor átfedték egymást. Így volt ez a konzul és a lelkész esetében, aminek következtében párhuzamos közvetítői útvonalak jöttek létre a kanadai állami intézmények irányába. Ennek köszönhetően a konzul és a lelkész „helyettesíteni" tudták egymást, a bevándorlók pedig választhattak a közvetítők közül. Eltérő adottságaik ugyanakkor kiegészítő útvonalakat is nyitottak, például amikor a konzul illetékességének hiányában a lelkész közvetített az utódállamokból származó magyarok ügyeiben.

Az esettanulmányok készítése során az is világossá vált, hogy a közvetítői gyakorlat jellegét nagyban meghatározta, hogy ki, milyen ügyben és kinek az érdekében kezdeményezte, illetve végezte a közvetítést. Az egyéni problémák megoldására irányuló közvetítést rendszerint maguk az érintettek kérték valamelyik csomóponti szereplőtől – így tett a már említett Kozma István, Csiga Gábor és Endrényi Margit is. Fehér Mihály és Nemes Gusztáv ezzel szemben saját elhatározásukból lettek közvetítők, a magyar bevándorlói közösség érdekeinek képviseletére vállalkozva. Ez a különbség a közösség és az állam közti közvetítés módjában, különösen annak nyelvezetében és érvelésében is megmutatkozott. Míg az egyéni ügyek intézése során többnyire konkrét problémák megoldására, egyszerűbb információk továbbítására vagy intézményi közbenjárásra volt szükség, a közösségi érdekek képviselete összetettebb érvelést igényelt. Ennek során mindketten tudatosan szelektálták, értelmezték és meghatározott szempontok szerint keretezték az információkat, érvelésüket pedig a képviselt közösség érdekeihez és a megszólított intézmények elvárásaihoz igazították. Fehér esetében ez a szelekciós és értelmezői tevékenység nemcsak a kanadai intézmények, hanem saját közössége irányában is megfigyelhető, elsősorban a magyar identitás védelmével összefüggésben.

A vizsgálat során az is kiderült, hogy a közvetítői gyakorlatok számbavétele és elemzése a magyar bevándorlói társadalom formálódásába is betekintést enged. A bemutatott esetek arra utalnak, hogy e társadalom hálózata nem volt kész struktúra: a csomóponti szereplők a meglévő kapcsolatok megőrzésével, újak létrehozásával, valamint párhuzamos és kiegészítő közvetítői útvonalak megnyitásával egyaránt fenntartották és formálták a hálózatot. Tevékenységükkel ellensúlyozták a bevándorlók személyes és kapcsolati erőforrásainak hiányosságait, bővítették érdekérvényesítési lehetőségeiket, konfliktuskezelésükkel és szolidáris gesztusaikkal pedig a hálózat stabilitását is elősegíthették. Működésük ugyanakkor saját helyzetüket is alakította. Vizsgált félformális vagy informális közvetítői tevékenységeik – formális feladataikhoz hasonlóan – jelentősen hozzájárulhattak csomóponti helyzetük létrejöttéhez és formálódásához. Ezek révén ugyanis új kapcsolatokat építhettek ki, bizalmat és elismertséget szerezhettek, és mélyebben beágyazódhattak a bevándorlói társadalomba.

Előfordult az is, hogy a közvetítés nem tudta enyhíteni a bevándorlók kiszolgáltatottságát, és bizonyíthatóan kudarccal zárult. Endrényiék esete mutatja, hogy még a jelentős intézményi erőforrásokkal rendelkező konzul beavatkozása sem biztosította az ügy sikeres rendezését. A vizsgált esetek többségében nem állapítható meg a közvetítés eredményessége, az azonban jól érzékelhető, hogy a közvetítők tevékenységének sikerét saját erőforrásaikon túl számos más, tőlük független körülmény is befolyásolta.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Indiana University (Bloomington), Archives of Traditional Music
Dégh Collection – Canada, Saskatchewan and Manitoba, Hungarians (1971), EC 4487, Part 1. Interjú (L. K.), Part 2. Interjú (B. L.).
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
K 139 Külügyminisztérium, Winnipegi Konzulátus (1926–1941)
Library and Archives Canada (Ottawa)
MG8-G76 Hungarian Reformed Church of Montreal (1924–1971), Vol. 1., 2., 3.
MG28-V19 Canadian Hungarian News Company (1915–1980) Vol. 3.
MG30-E544 Charles Winter (1902–1961)

Sajtó

Bajtársi Levél (Calgary), 1977/1. 57–58.
Külügyi Közlöny, 1922. június 20., 1925. február 2., 1927. március 1., 1927. április 1., 1927. április 25., 1927. május 30., 1927. július 15., 1928. június 10., 1928. szeptember 15., 1934. június 15.
Magyar Élet (New York), 1982. június 26. 7.
Magyarság (Pittsburgh), 1982. július 15. 6.
The Prince Albert Daily Herald, 1945. október 15. 9.

Szakirodalom

Alvarez, Robert R.: *Familia. Migration and Adaptation in Baja and Alta California 1800–1975.* Berkeley: UC Press, 1987.
Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete.* Pozsony: Kalligram, 2004.
Calder, Jenni: *Scots in Canada.* Edinburgh: Luath Press, 2003.

De Jong, Sara et al.: Agents of Order? Brokerage and Empowerment in Development and Conflict. *Journal of International Development*, Vol. 35, Issue 3, 2023. 385–400.

Dreisziger, F. Nándor: Immigrant Lives and Lifestyles in Canada, 1924–1939. *Hungarian Studies Review*, Vol. 8, No. 1, Spring, 1981. 61–83.

Dreisziger, F. Nándor: The End of an Era: The 1940's. In: Dreisziger, F. Nándor (ed.): *Struggle and Hope. The Hungarian-Canadian Experience.* Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. 169–194.

Dreisziger, F. Nándor: Years of Growth and Change, 1918–1929. In: Dreisziger, F. Nándor (ed.): *Struggle and Hope. The Hungarian-Canadian Experience.* Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. 94–138.

Fazakas Gergely Tamás – Venkovits Balázs: „Ama nemes harcot megharcoltam": Nt. Fehér Mihály és a Montreali Első Magyar Református Egyház megalapítása. *Református Tiszántúl*, 2025/4. 54–58.

Fehér Mihály: *A Montreáli Magyar Református Egyház jubileumi emlékkönyve 1926–1966.* Montreal: Az Egyház Presbitériuma, 1966.

Friesen, Gerald: *The Canadian Prairies: A History.* Toronto: UTP, 1987.

Greene, Victor R.: *American Immigrant Leaders, 1800–1910: Marginality and Identity.* Baltimore–London: JHUP, 1987.

Klymasz, Robert B.: *Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in Transition.* New York: Arno Press, 1980.

Kósa, John: *Land of Choice. The Hungarians in Canada.* Toronto: UTP, 1957.

Kovács, Martin L.: The Saskatchewan Era 1885–1914. In: Dreisziger, F. Nándor (ed.): *Struggle and Hope. The Hungarian-Canadian Experience.* Toronto: McClelland and Stewart Ltd., 1982. 61–93.

Kulcsár Beáta: Adaptációs kísérletek Kanadában. Egy magyar emigráns küzdelmei az 1920-as évek második felében. *Pro Minoritate*, 2021/Tavasz. 3–18.

Kulcsár Beáta: Szolidaritás emigrációban: magyar újságíró a kanadai prérin (1939). In: Biró Annamária – Boka László (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások 5.* Budapest–Nagyvárad: Reciti–Partium Kiadó, 2024. 375–387.

Lindquist, Johan: Anthropology of Brokers and Brokerage. In: Wright, James D. (ed.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences.* 2nd ed. Vol. 2. Oxford: Elsevier, 2015. 870–874.

MacGibbon, D. A.: *The Canadian Grain Trade 1931–1951.* Toronto: UTP, 1952.

Mar, Lisa Rose: *Brokering Belonging: Chinese in Canada's Exclusion Era, 1885–1945.* New York: OUP, 2010.

Melnycky, Peter: "Great Tasks and a Great Future": Paul Rudyk, Pioneer Ukrainian-Canadian Entrepreneur and Philanthropist. In: Hinther, Rhonda L. – Mochoruk, Jim (eds.): *Re-imagining Ukrainian Canadians: History, Politics, and Identity.* Toronto–Buffalo–London: UTP, 2011. 107–128.

Patrias, Carmela: *Patriots and Proletarians. Politicizing Hungarian Immigrants in Interwar Canada.* Montreal: MQUP, 1994.

Portes, Alejandro – Sensenbrenner, Julia: Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology*, Vol. 98, No. 6, 1993. 1320–1350.

Pucci, Antonio: Thunder Bay's Two Little Italies: 1880s–1940s. *Polyphony*, Vol. 9, No. 2, 1987. 41–59.

Roy, Patricia E.: *The Triumph of Citizenship: The Japanese and Chinese in Canada, 1941–67.* Vancouver: UBC Press, 2007.

Ruzsa Jenő: *A kanadai magyarság története.* Toronto: Ruzsa Jenő ev. lelkész, 1940.

Stovel, Katherine – Shaw, Lynette: Brokerage. *Annual Review of Sociology*, Vol. 38, 2012. 139–158.

Thomas, William I. – Znaniecki, Florian: *The Polish Peasant in Europe and America.* Ed. Ely, Melvin J. L. Urbana–Chicago: UIP, 1984.

From Forest to Field, 1903–1983. Mistatim and Districts. Mistatim: The Committee, 1983.

Canada's Human Rights History, *1939–1945 Second World War*, lásd https://historyofrights.ca/encyclopaedia/main-events/1939-world-war-two/ (letöltés ideje: 2026. szeptember 15.).

Encyclopedia of Ukraine, *Canada*, lásd https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pagesCACanada.htm (letöltés ideje: 2026. szeptember 15.).

LiPaD (Linked Parliamentary Data), *House of Commons Debates (Hansard), 1945. december 7.*, lásd https://lipad.ca/full/1945/12/07/1/ (letöltés ideje: 2026. szeptember 21.).